

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН УЛУТТУК БАНКЫ

**БАНК ТУТУМУНУН ӨНҮГҮҮ
ТЕНДЕНЦИЯЛАРЫ**

2006-ЖЫЛДЫН БИРИНЧИ ЖАРЫМ ЖЫЛДЫГЫ (9)

НАЦИОНАЛЬНЫЙ БАНК КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

**ТЕНДЕНЦИИ
РАЗВИТИЯ БАНКОВСКОЙ СИСТЕМЫ**

ПЕРВОЕ ПОЛУГОДИЕ 2006 ГОДА (9)

БИШКЕК 2006-ЖЫЛ

РЕДАКЦИЈАЛЫК КЕҢЕШ:

Төрага: Боконтаев К.К.
Кеңештин мүчөлөрү: Джаныбекова С.Э.
Цыплакова Л.Н.
Алыбаева С.К.
Еремеева Е.А.
Кульматов Н.Б.
Ли А.Ч.
Садыкова Н.О.
Сулайманов А.А.
Жооптуу катчы: Большунова А.И.

Бул кызматкерлер басылманы даярдоодо негизги аткаруучулардан болуп саналышат:
Большунова А. (1-бөлүк), Шиваза Т. (2-бөлүк), Давлесов А. (3-бөлүк), Аккулуева М. (4-
бөлүк), Броницкая Г. (4.2-бөлүк), Бутабаев Р. (5-бөлүк), Нанаев Н. (6-бөлүк),
Абдырахманов М. (7-бөлүк).

Уюштуруучусу: Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы.
Басылма Кыргыз Республикасынын Юстиция Министрлигинде каттоодон өткөн.
Жалпыга маалымдоо каражаттарын каттоо жөнүндөгү 2002-жылдын
18-сентябрындагы №783-күбөлүккө ээ.

© Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы, 2006-жыл.

Басылма Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын уруксатысыз, кайрадан басылып
чыгарылууга жана кайсыл формада болбосун таркатылууга тийиш эмес. Басылманы
көчүрүп басууда жана которууда «Банк тутумунун өнүгүү тенденциялары» басылмасына
милдеттүү түрдө таянуу зарыл.

ЖЧК «UnitPrint» басма борборунда басылып чыгарылат.
Бишкек шаары, Москва көчөсү, 73,
Телефону (+996 312) 295 330, факс (+996 312) 901 440
300 нускада чыгарылат.

Банк тутумунун өнүгүү тенденциялары

Кыргызстандын банк тутумунун өнүгүшүнө финансылык ортомчу катары иликтөөлөрдү жүргүзүү жана ага баа берүү, турукташууга жетишүүдө жана аны колдоп турууда орун алган тоскоолдуктарды, ошондой эле Кыргызстандын банк тутумунун турукташуусунун курамдык элементтерине баа берүү «Банк тутумунун өнүгүү тенденциялары» басылмасынын максаты болуп саналат. Басылма 1-январга жана 1-июлга карата абал боюнча кыргыз, орус жана англис тилдеринде жарыяланып турат.

Маалыматтарды жаңыртуунун акыркы күнү: 2006-жылдын 31-октябры

Басылманын мазмунуна байланыштуу маселелер боюнча:

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын
Көзөмөл методологиясы жана лицензиялоо Башкармалыгына
Бишкек шаары, Т. Үмөталиев атындагы көчө, 101 дареги боюнча,
(996 3312) 652 456 телефону,
(996312) 653344 факсы аркылуу кайрылсаңыздар болот.
Электрондук почта: jmamytova@nbkr.kg; lolenchich@nbkr.kg

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын башка басылмалары

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын жылдык отчету

Жылдык отчет Улуттук банктын жыл ичиндеги бүткөргөн иши жөнүндө толук отчету болуп саналат. Ал экономиканын реалдуу секторундагы өзгөрүүлөрдүн натыйжаларынын кыскача мүнөздөмөсүн, ошондой эле Улуттук банктын акчакредит чөйрөсүндөгү чечимдерин жана аракеттерин чагылдырат. Өзүнө: экономикалык өнүгүү жана акчакредит саясаты жөнүндө маалыматтарды, финансылык отчетту, Улуттук банк жөнүндө жалпы маалыматтарды, статистикалык тиркемелерди камтыйт. Кыргыз, орус жана англис тилдеринде басылып чыгарылат.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын бюллетени

Улуттук банктын бюллетени Кыргыз Республикасынын реалдуу сектор, финансылык жана тышкы экономикалык сектор, ошондой эле мамлекеттик финансы боюнча макроэкономикалык көрсөткүчтөрүн камтыйт. Бюллетенди даярдоодо Кыргыз Республикасынын Улуттук Статистика комитетинин, Экономика жана финансы министрлигинин, коммерциялык банктардын, Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнө караштуу Баалуу кагаздар боюнча Мамлекеттик комиссиянын жана Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын материалдары пайдаланылат. Ай сайын кыргыз, орус жана англис тилдеринде жарык көрөт.

Кыргыз Республикасынын төлөм теңдеми

Бул басылмада Кыргыз Республикасынын тышкы секторунун өнүгүшүндөгү акыркы тенденциялар чагылдырылат жана төлөм теңдеминин аналитикалык жана нейтралдуу формасы, тышкы сооданын түзүмү, эларалык камдар, тышкы карыз боюнча маалыматтар менен таблицалар, ошондой эле Кыргыз Республикасынын эларалык инвестициялык позициясы камтылат. Басылма чейрек сайын – январь, май, июль жана октябрь айларында жарыяланып турат.

Кыргыз Республикасында инфляция боюнча баяндама

Баяндама республикадагы жана анын региондорундагы керектөө бааларынын динамикасынын чагылдырылышын, инфляциянын негизги факторлорун иликтөөлөрдү, Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын акчакредит саясат жагындагы чечимдери жөнүндө маалыматтарды камтыйт жана анда келерки чейрекке инфляциялык болжолдоолор келтирилет. Чейрек сайын кыргыз, орус жана англис тилдеринде жарыяланат.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын ченемдик актылары

Бул басылма Кыргыз Республикасынын банктык мыйзамдарынын пайдубалын түзүүчү ченемдик документтер менен коммерциялык банктарды жана коомчулукту камсыз кылуу үчүн Улуттук банктын ченемдик актыларын расмий жыралоону билдирет. Басылма айына бир жолу кыргыз жана орус тилдеринде чыгарылат.

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын пресс-релизи

Улуттук банктын пресс-релизи Улуттук банкта жана бүтүндөй банк тутумундагы окуялар түрмөгүн, финансы рыногу боюнча ыкчам маалыматтарды камтыйт. Апта сайын кыргыз жана орус тилдеринде жарыяланат.

Бардык басылмалар Кыргыз Республикасынын Улуттук банкынын Төрагасынын буйругу менен бекитилген тизмеге ылайык таркатылат жана <http://www.nbkr.kg> дареги боюнча web-сайтка жайгаштырылат.

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ	7
I. ФИНАНСЫ-КРЕДИТ СИСТЕМАНЫН АБАЛЫ	8
II. БАНК ТУТУМУНУН АБАЛЫ	10
2.1. Банк тутумунун түзүмү	10
2.2. Тобокелдиктер	15
2.2.1. Кредиттик тобокелдик	15
2.2.2. Ликвиддүүлүк тобокелдиги	16
2.3. Капиталдын шайкештиги (адекваттуулугу)	23
2.4. Финансылык натыйжалар	25
2.5. Финансылык ортомчулук көрсөткүчү	28
III. БАНКТЫК ЭМЕС ФИНАНСЫ-КРЕДИТ МЕКЕМЕЛЕРИ	31
3.1. Банктык эмес финансы-кредит мекемелер тутумунун абалы	31
3.2. Кредит портфелинин түзүмү жана динамикасы	33
3.3. Негизги тобокелдиктер	35
IV. ТӨЛӨМ СИСТЕМАСЫ	36
4.1. Банктык продуктылар, тарифтер жана кызмат көрсөтүүлөр	36
4.2. Нак жана нак эмес жүгүртүүлөр	39
V. РЕАЛДУУ СЕКТОРДУН АБАЛЫ	46
5.1. Үй чарбасы	46
5.1.1. Финансы-кредиттик мекемелердин алдындагы милдеттенмелер	46
5.1.2. Калктын жыйымдары	47
5.2. Корпоративдик сектор	49
5.2.1. Финансы-кредиттик мекемелердин алдындагы милдеттенмелер	49
5.2.2. Дебитордук жана кредитордук карыздардын абалы	50
5.2.3. Финансылык натыйжалар	51
VI. ФИНАНСЫ СИСТЕМАСЫНЫН ӨНҮГҮҮ ТЕНДЕНЦИЯСЫ	53
VII. АТАЙЫН МАСЕЛЕЛЕР	58

КИРИШҮҮ

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында республиканын банк тутумунда туруктуу өсүш байкалган. Экономиканын реалдуу секторун кредиттөөнүн көлөмү артып, банк тутумунун финансылык ортомчулук көрсөткүчү өсүп жаткан болсо да, анын деңгээли мурдагыдай эле төмөн бойдон кала берүүдө. Мында коммерциялык банктардын ликвиддүүлүк запасынын олуттуулугу жана капитал шайкештигинин жогорку деңгээлде болушу банк тутумун андан ары өнүктүрүү үчүн потенциалдын бар экендигин ырастап турат.

Коммерциялык банктардын депозиттик базасынын өсүшү уланууда, бирок, бир жылдан ашкан мөөнөткө жайгаштырылуучу депозиттердин өсүш арымынын төмөн болуп жатышы узак мөөнөткө кредиттөөнү өнүктүрүү үчүн чектөөлөрдү пайда кылууда. Депозиттик базаны жана кредиттик портфелди долларлаштыруу деңгээлинин байкалып жаткан, төмөндөөсү банктардын ишине валюталык тобокелдиктердин таасири көз карашынан караганда, оң тенденция болуп саналат.

Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелер секторунда үй чарбасынын, чакан жана орто бизнес тарабынан кредиттик каражаттарга суроо-талаптын жогору экендигин күбөлөндүргөн кредит портфелинин өсүшү, ошондой эле банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин операцияларынын кирешелүүлүгүнүн артышы дагы уланууда.

Банк тутумунун туруктуулугу, калайык-калктын реалдуу кирешелеринин өсүшү калктын аманаттарынын жана үйчарба секторун кредиттөөнүн көлөмүнүн көбөйүүсүнүн туруктуу тенденциясынан да көрүнүүдө, ушунун өзү банк тутумуна карата ишенимдин бекемделишин айгинелеп турат.

Нак эмес төлөмдөрдүн көлөмү көбөйүүдө, бирок, акчага карата суроо-талаптын туруктуу өсүшү жана нак эмес төлөмдөрдү өткөрүү каражаттарын (инструменттерин) өнүктүрүүнүн жетиштүү деңгээлде эместиги жүгүртүүдөгү нак акчалардын өсүшүнө түрткү берүүдө.

Ошентип, банк тутумунун туруктуулугунун бекемделиши, коммерциялык банктардын капиталдык базаларынын чыңдалуусу, экономиканын реалдуу секторун кредиттөөнүн көлөмүнүн өсүшү, депозит рыногунда банк ишинин жигердүүлүгүнүн артышы, банктык жана төлөм кызмат көрсөтүүлөр чөйрөсүнүн кеңейиши жана сапатынын жакшырышы республиканын экономикасын өнүктүрүү жана өркүндөтүү үчүн алгылыктуу түзүүчүлөрдөн болуп саналат.

* * *

Басылманын «Атайын маселелер» бөлүгүндө Дүйнөлүк банктын жана Эларалык Валюта Фондунун жогорку деңгээлдеги карызга баткан өлкөлөрдүн карыз оорчулугун жеңилдетүү боюнча демилгеси жөнүндө (НПС) маалымат берилген.

I. ФИНАНСЫ-КРЕДИТ СИСТЕМАНЫН АБАЛЫ

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча финансы-кредит системанын¹ чогуу алгандагы активдери 2005-жылдын тиешелүү мезгилиндегиге салыштырганда 25,2 пайызга өскөн, ал эми аталган көрсөткүчтүн кыйла жогорку өсүш арымы банктык эмес финансы-кредиттик мекемелер (БЭФКМ) боюнча байкалууда.

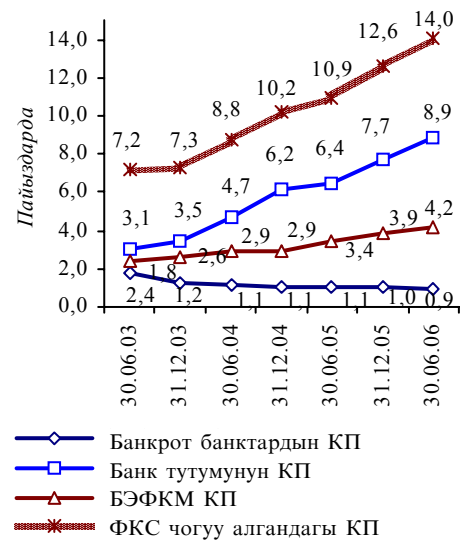
Финансы-кредит мекемелери тарабынан сунушталган кызмат көрсөтүүлөр чөйрөсүнүн олуттуу кеңейип жаткандыгына карабастан, алардын иштеп жаткан активдеринин негизин кредиттер түзөт.

Финансылык ортомчулуктун, ички дүң продуктуга (ИДП)² карата чогуу алгандагы кредиттик портфелдин катышы катары аныкталуучу көрсөткүчү өткөн жылдын тиешелүү мезгилиндегиге салыштырганда өскөн жана 14,0 пайызды түзгөн (1.1-графикти караңыз). Финансылык ортомчулук деңгээлинин белгиленген өсүшү, эң башкысы, банктык мекемелердин кредит портфелинин өсүшүнө байланыштуу. Банк тутумунун жана банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин кредиттеринин өсүш арымы тиешелүүлүгүнө жараша, 21,3 жана 11,4 пайызды түзгөн.

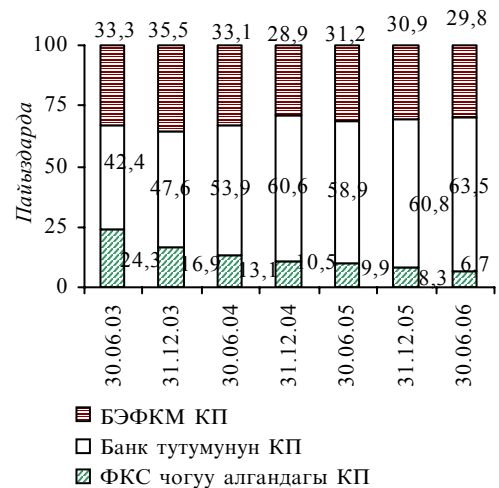
Банк тутуму финансы-кредит системасында басымдуу абалды ээлөөдө жана 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча анын финансы-кредит системасынын чогуу алгандагы кредит портфелинин түзүмүндөгү үлүшү 63,5 пайызды түзгөн (1.2-графикти караңыз).

Потенциалдуу жоготуулардын жана чыгым тартуулардын ордун жабууга карата камдардын көлөмүнүн (РППУ) банк тутумунун жана БЭФКМдин кредиттеринин көлөмүнө карата катышы динамикасынан улам банк тутумунун кредит портфелинин сапатынын айрым бир төмөндөөсү белгиленүүдө (1.3-графикти караңыз). Алып көрсөк, банктык эмес финансы-кредит мекемелеринин кредиттик портфелиндеги РППУнун үлүшү биринчи жарым жылдык-

1.1-график. Финансы-кредит системасынын (ФКС) кредит портфелинин (КП) өзгөрүү динамикасы, ИДПга карата пайыздарда

1.2-график. Чогуу алгандагы кредит портфелинин (КП) түзүмү

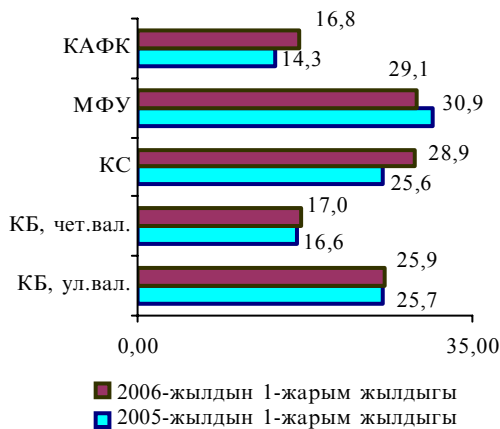
¹ Финансы-кредит системанын иликтөөгө алынуучу көрсөткүчү катары бул жерде Улуттук банктан лицензия алышкан коммерциялык банктардын жана банктык эмес финансы-кредит мекемелеринин көрсөткүчтөрү каралат.

² Эсепке акыркы 12 ай ичиндеги айкын ИДП боюнча маалыматтар алынган.

1.3-график. Банк тутумунун жана БЭФКМдин кредит портфелиндеги атайын РППУнун деңгээли

1.4- график. Ар кандай ФКМнын кредиттери боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чендердин «түрдүүлүгү», пайыздар

Эскертүү: КБ, ул. вал. – коммерциялык банктар, улуттук валюта, КБ, чет. вал.– коммерциялык банктар, четөлкө валютасы, КС-кредиттик союздар, МФУ- микрофинансылык уюмдар, КАФК – Кыргыз айылчарба финансы корпорациясы.

тын жыйынтыгы боюнча 2,8 пайызды ал эми, банк тутумунда бул көрсөткүч 8,2 пайызды түзгөн.

Басылманын 1.4-графиинде коммерциялык банктар (улуттук жана четөлкө валютасында) жана банктык эмес финансы-кредиттик мекемелер³ тарабынан берилген кредиттер боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чендер «разброс» келтирилген, бул белгилүү бир даражада кредиттик ресурстардын наркынын өзгөрүү деңгээлине жана багытына баа берүүгө мүмкүндүк берет. 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча, өткөн жылдын ушул эле мезгилиндегиге салыштырганда кредиттик союздардын жана Кыргыз айылчарба финансы корпорациясынын кредиттери боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чендердин төмөндөөсү байкалган. Орточо салмактанып алынган пайыздык чендердин өткөн жылдын ушул мезгилиндегиге салыштырмалуу өсүшү микрофинансылык уюмдардын кредиттери боюнча катталган жана ал 1,8 пайыздык пунктту түзгөн.

Коммерциялык банктар тарабынан улуттук жана четөлкө валютасында жаңыдан берилген кредиттер боюнча пайыздык чендердин орточо деңгээлинин төмөндөөсү байкалууда. Алып көрсөк, 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча, 2005-жылдын ушул эле мезгилиндегиге салыштырганда улуттук валютадагы кредиттер боюнча пайыздык чендердин орточо деңгээли 0,2 пайыздык пунктка, ал эми четөлкө валютасындагы кредиттер боюнча 0,4 пайыздык пунктка төмөндөгөн.

Ошентип, Кыргызстандын финансы-кредит системасынын абалы кароого алынып жаткан мезгилде төмөндөгүлөр менен мүнөздөлүүдө:

- финансылык ортомчулук көрсөткүчүнүн өсүшкө ык коюу динамикасынын уланышы менен, мында, банк тутуму боюнча аталган көрсөткүчтүн өсүш арымынын олуттуу артышы байкалууда;
- БЭФКМдин кредит портфелинин айрым сапаттык мүнөздөмөлөрүнүн жакшырышы менен.

³1.4-графиинде ломбарддардын кредиттери боюнча орточо салмактанып алынган чендер чагылдырылган эмес. 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгы боюнча бул көрсөткүч 144,9%, 2005-жылдын ушул эле мезгилинин жыйынтыгы боюнча 155,2% түзгөн.

II. БАНК ТУТУМУНУН АБАЛЫ

2.1. Банк тутумунун түзүмү

Кыргызстандын банк тутумунда 2006-жылдын башынан тартып дагы бир банк өз ишин жүзөгө ашырууну баштаган, ага 2005-жылдын 30-декабрында лицензия берилген. Бул банктын капиталынын 100 пайызы четөлкө инвесторлоруна тиешелүү.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында бардыгы болуп 20 коммерциялык банк (Эсептешүү-Сактык компаниясын жана Пакистан Улуттук банкынын филиалын кошо алганда) иштеп турган. Алардын ичинен 15 банктын капиталына четөлкө капиталы катышкан болсо, 10 банкта четөлкө капиталынын катышуучусу 50 пайыздан көбүрөөктү түзгөн. Республиканын бардык банктык мекемелери универсалдуу болуп саналышат.

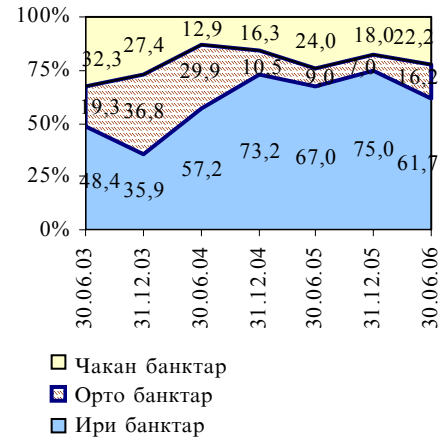
2006-жылдын биринчи жарымында банк тутумунун негизги иш багыттары боюнча өсүү тенденциясы уланган.

Банк тутумунун түзүмүн (2.1.1-график) «ири», «орто» жана «чакан» банктардын тобу ээлеген рыноктун сегменти көзкарашынан анализдөө¹, «ири» банктардын рыноктук үлүшүнүн концентрациялануусунун төмөндөгөндүгүн айгинелеп турат, алардын салыштырмалуу салмагы отчеттук мезгилде 13,3 пайыздык пунктка төмөндөгөн.

Мында «орто» жана «чакан» банктардын үлүшү отчеттук мезгилде тиешелүүлүгүнө жараша 9,2 жана 4,2 пайыздык пунктка көбөйгөн.

2005-жылдагыдай эле «ири» банктар сегменти эки банк аркылуу чагылдырылган, алар рыноктук

2.1.1-график. Банк тутумунун банктар тобу боюнча түзүмүнүн өзгөрүүсү

¹ Ушул басылмада жүргүзүлгөн анализдөөлөрдүн максаты үчүн «ири» банктар катары, банк рыногундагы үлүшү d_i 10 пайыздан ашкан (суммардык активдердеги, кредиттердеги жана депозиттердеги жана капиталдагы үлүшүнүн орток квадраты), «орто» банктар – 5 пайыздан 10 пайызга чейин жана «чакан» банктар – үлүшү 5 пайыздан азыраакты түзгөн банктар түшүндүрөт.

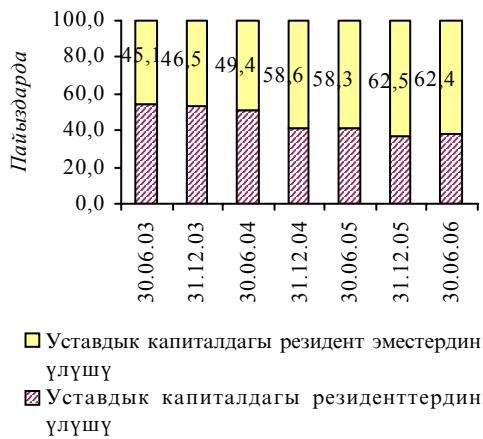
Төмөнкү формула боюнча эсептелинет:

$$d_i = \frac{X_i}{\sum_{i=1}^{30} X_i} - i\text{-банктын банк секторундагы үлүшү;}$$

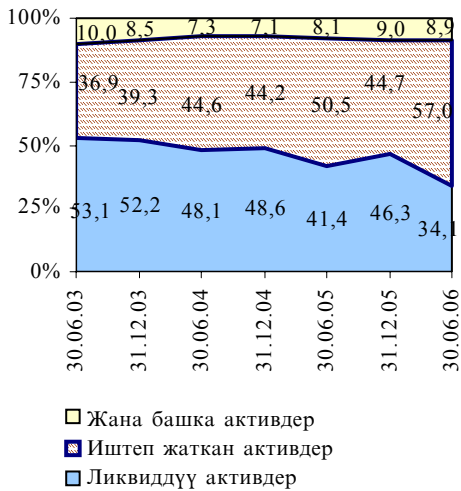
$$X_i = \frac{d_A^2 + d_{kp}^2 + d_d^2 + d_{oe}^2}{4} - \text{төмөнкү көрсөткүчтөр боюнча орточо арифме-}$$

тикалык өлчөм: (d_A^2) – банктардын чогуу алгандагы активдериндеги жана кредиттериндеги, (d_{kp}^2) , депозиттериндеги (d_d^2) жана милдеттемелериндеги (d_{oe}^2) ошол банктын i активдеринин үлүшүнүн квадраты.

2.1.2-график. Банк тутумунун уставдык капиталынын түзүмүнүн өзгөрүүсү

2.1.3-график. Банк тутумунун активдеринин түзүмүнүн өзгөрүүсү

үлүштүн 61,6 пайызын ээлейт (мындан 51,2 пайызы Кыргыз Республикасындагы эң ири банкка таандык). Бул көрсөткүч банк тутумунун чогуу алгандагы депозиттеринде (37,9 пайыз) жана чогуу алгандагы активдеринде (33,6 пайыз) аталган банктардын жогорку үлүштү ээleshинин эсебинен жетишилүүдө. Мында эки банк тең кредит рыногунда негизги катышуучулардын тобуна да кирет (22,1 пайыз).

Отчеттук мезгилде банк тутумунун чогуу алгандагы капиталы 16,3 пайызга өскөн. Капиталдын өсүшү, негизинен, жаңы банк тарабынан уставдык капиталдын түзүлүшүнө (300 млн. сом), бөлүштүрүлбөгөн пайданын көбөйүшүнө, ошондой эле коммерциялык банктардын алардын стратегиялык планына ылайык иш чөйрөсүнүн көлөмүнүн кеңейүүсүнө байланыштуу болгон.

Коммерциялык банктардын уставдык капиталындагы четөлкө капиталынын үлүшү олуттуу деле өзгөргөн эмес жана 62,4 пайызды түзгөн (2006-жылдын башталышына карата —62,5 пайыз, 2.1.2-графикти караңыз). Уставдык капиталдын жалпы өсүшү Кыргыз Республикасынын резиденти эмес сыяктуу эле, резидент инвесторлорунун инвестицияларынын эсебинен жүргөн. Мында, резиденттердин уставдык капиталынын 2006-жылдын биринчи жарымындагы өсүш арымы өткөн мезгилдегиге салыштырганда көбөйгөн жана отчеттук мезгилде 18,2 пайызды түзгөн, ал эми резидент эместердин уставдык капиталынын өсүшү 17,4 пайызды (өткөн жарым жылдыкта 26,1 пайыз) түзгөн.

Банктардын капиталдык базасынын активдердин өсүшүнө салыштырмалуу алдыга озуу менен өсүшү банк тутумун андан ары өнүктүрүү үчүн жетиштүү потенциалдын түптөлгөндүгүн айгинелеп турат.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында банк тутумунун активдеринин өсүшү 0,8 пайызды түзгөн. Чогуу алгандагы активдердин түзүмүнүн өзгөргөндүгүн карап көрүү менен (2.1.3-график), отчеттук датага карата банктардын активдеринин 57,0 пайызы ишке тартылгандыгын белгилөөгө болот жана алардын үлүшү 12,3 пайыздык пунктка көбөйгөн. Ал эми² банк тутумунун чогуу алгандагы активдериндеги ликвиддүү активдердин үлүшү 46,3

² Ликвиддүү активдер катары банктардын кассалардагы жана корреспонденттик эсептердеги каражаттарды түшүнүүгө болот. Кредиттер эсептериндеги калдыктар, ФКМдерде жайгаштырылган депозиттер, баалуу кагаздарга жана башка пайыздык кирешелерди алып келген башка жайгаштыруулар иштеп жаткан активдерге кирет.

пайыздан 34,1 пайызга чейин төмөндөгөн, алардын абсолюттук мааниси да 25,8 пайызга төмөндөгөн. Үстөк ликвиддүү активдердин төмөндөөсү Улуттук банк тарабынан белгиленген ченемге салыштырганда жана экономиканы кредиттөөгө бош акча каражаттарынын багытталышы оң факт болуп саналат.

Ал эми «Жана башка» активдердин үлүшү олуттуу түрдө өзгөргөн эмес жана 8,9 пайызды түзгөн.

Иштеп жаткан активдердин түзүмүндөгү өзгөрүүлөрдү кылдаттык менен иликтөөгө алуу максатында төмөнкүлөр келтирилет: жайгаштырылуучу ресурстардын негизги булагы катары депозиттик базанын³ түзүмүн иликтөө жана банктык жайгаштыруулардын негизги түрү катары кредит портфелиндеги өзгөрүүлөрдү иликтеп талдоолор.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында банк тутумунун депозиттик базасынын өсүшү уланган. Өсүш 9,3 пайызды түзгөн, ал эми депозиттердин суммасы 14,2 млрд. сомго жеткен. Депозиттердин түзүмүндө жеке адамдардын депозиттеринин үлүшү 20,5 пайыздан 21,7 пайызга чейин көбөйгөн. Жеке адамдардын депозиттеринин көлөмү 15,7 пайызга көбөйгөн.

Юридикалык жактардын мөөнөттүү депозиттеринин үлүшү да 0,4 пайыздык пунктка көбөйгөн жана 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата банктардын бүтүндөй депозиттик базасынын 12,2 пайызын түзгөн.

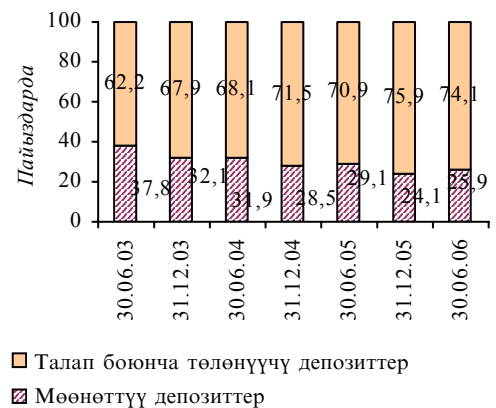
Мында юридикалык жактардын талап боюнча төлөнүүчү депозиттеринин үлүшү 58,6 пайызга чейин төмөндөгөн (2006-жылдын башталышына карата - 60,6 пайыз).

Калган үлүштү Өкмөттүн жана башка бийлик органдарынын депозиттери ээлейт (7,6 пайыз).

Мөөнөттүү депозиттердин үлүшүнүн көбөйүүсү (2.1.4-график) экономиканы орто жана узак мөөнөттүү негиздерде каржылоо боюнча каражаттарды көбөйтүү жагында банктарга мүмкүнчүлүк берет жана бул банктардын кредит портфелинин өсүшү түрүндө 2006-жылдын башынан бери эле байкалып келүүдө.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында акыркы 3 жылда биринчи жолу банк тутумунун депозиттик базасын «долларлашуу» деңгээлинин

2.1.4-график. Банк тутумунун депозиттеринин түзүмүнүн тартуу мөөнөттөрү боюнча өзгөрүүсү

³ Депозиттик база жеке адамдардын жана юридикалык жактардын депозиттерин, ошондой эле Өкмөттүн жана башка бийлик органдарынын депозиттерин камтыйт.

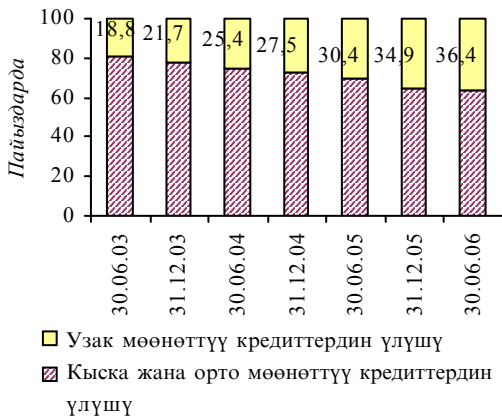
2.1.5-график. Банк тутумунун депозиттеринин түзүмүнүн валюталардын түрлөрү боюнча өзгөрүүсү

2.1.6 графиги. Банк тутумунун кредит портфелинин түзүмүнүн валюталардын түрлөрү боюнча өзгөрүүсү

2.1.7-график. Банк тутумунун кредит портфелинин түзүмүнүн жайгаштыруу мөөнөттөрү боюнча өзгөрүүсү

төмөндөшү (2.1.5-график) жүргөн. Бул көрсөткүч 2005-жылдын 31-декабрына карата алынган —73,0 пайызга караганда 68,5 пайызды түзгөн. Мында отчеттук датага карата юридикалык жактардын депозиттеринин долларлашуу деңгээли 5,1 пайыздык пунктка төмөндөгөн жана 74,1 пайызды түзгөн. Жеке адамдардын четөлкө валютасындагы депозиттеринин үлүшү 1,9 пайыздык пунктка кыскарган жана 64,6 пайызды түзгөн.

Банк тутумунун чогуу алгандагы кредит портфели 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында 21,3 пайызга өскөн. Четөлкө валютасындагы депозиттердин үлүшүнүн төмөндөшү четөлкө валютасындагы кредиттердин үлүшүнүн 3,1 пайыздык пунктка төмөндөшүн шарттаган, ал отчеттук мезгилдин акырына карата 68,4 пайызды түзгөн (2.1.6-график).

Депозиттерди жана кредиттерди «долларлаштыруу» деңгээлинин төмөндөшү коммерциялык банктардын ишине улуттук валютанын курсунун өзгөрүүсүнүн таасиринин деңгээлин төмөндөтүүгө оң жактуу таасирин тийгизет.

Отчеттук мезгилде узак мөөнөттүү кредиттердин⁴ өсүшү уланган: 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында алардын үлүшү 34,9 пайыздан 36,4 пайызга чейин өскөн, ал эми абсолюттук мааниде өсүш 38,5 пайызды түзгөн, муну экономиканы стабилдештирүү факторлорунун бири катары кароого болот. 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында алардын үлүшүнүн төмөндөшүнө карабастан, бир жылга жетпеген мөөнөткө берилген кредиттер олуттуу салыштырмалуу салмакты (63,6 пайыз) ээлөөдө. (2.1.7-графикти караңыз).

Кредиттер боюнча колдонулуп жаткан пайыздык чендерге баа берүү үчүн кредиттер боюнча пайыздык чендердин вариациялануу коэффициенти катары, кредиттер боюнча орто жана орточо салмактанып алынган пайыздык чендер сыяктуу мүнөздөмөлөр кароого алынды.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында улуттук валютадагы кредиттер боюнча орточо чен (6 ай ичинде орто арифметикалык маани катары эсептелген) 25,7 пайызды, четөлкө валютасында -16,6 пайызды түзгөн. 2005-жылдын биринчи жарым жылдыгындагыга салыштырганда пайыздык чендер тиешелүүлүгүнө жараша 0,2 жана 0,4 пайыздык пункт-

⁴ Узак мөөнөттүү кредиттер катары 1 жылдан ашык мөөнөткө берилген кредиттерди түшүнүүгө болот.

ка төмөндөгөн. Кредиттер рыногунда пайыздык чендердин өзгөрүү өлчөмүн чагылдыруучу вариациялануу коэффициенттери да төмөндөөгө ык коюуда.

Мындан тышкары, четөлкө валютасында сыяктуу эле, улуттук валютадагы кредиттер боюнча орточо салмактанып алынган чен орточо ченден төмөн бойдон калууда, бул кыйла жогорку пайыздык чен боюнча берилүүчү кредиттердин көлөмүнөн ортодон төмөн пайыздык чен менен кредиттөнүн көлөмүнүн артышын айгинелеп турат (2.1.8, 2.1.9 - графиктерди караңыз).

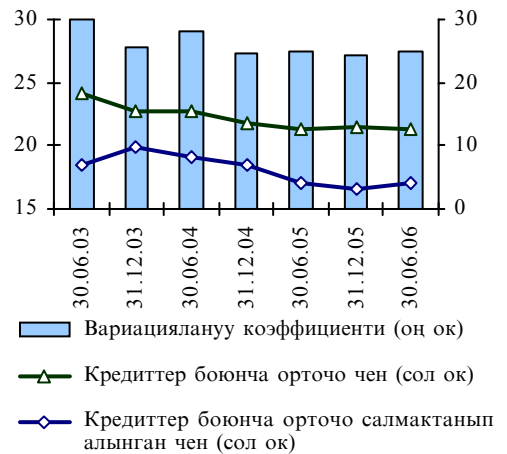
Ошентип, банк секторунда 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында төмөнкүдөй тенденциялар байкалган:

- банк тутумун капитализациялоонун өсүшү уланууда;
- банктардын депозиттик базасынын, анын ичинде мөөнөттүү депозиттердин көбөйүүсү;
- кредит портфелинин жана бүтүндөй активдердин өсүшү;
- талап боюнча төлөнүүчү депозиттердин үлүшү жогору болуп турган шартта, банк тутумунун кредиттеринин жана депозиттик базасынын «долларлашуу» деңгээлинин төмөндөшү;
- банк тутумунун чогуу алгандагы активдериндеги иштеп жаткан активдердин үлүшүнүн көбөйүүсү;
- кредиттик портфелдерде кардарларга узак мөөнөттүү кредиттердин салыштырма салмагынын өсүшү уланууда.

2.1.8-график. Улуттук валютадагы кредиттер боюнча пайыздык чендердин мүнөздөмөлөрүнүн өзгөрүүсү (пайыздарда)

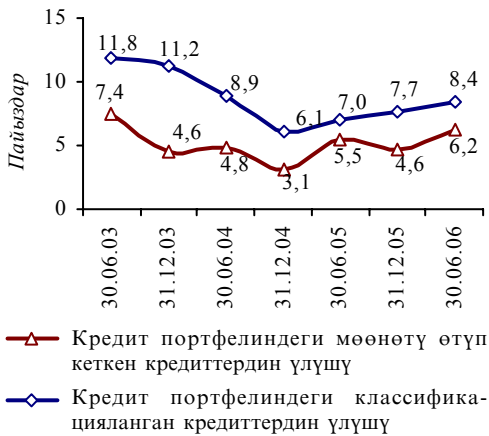
2.1.9-график. Четөлкө валютасындагы кредиттер боюнча пайыздык чендердин мүнөздөмөлөрүнүн өзгөрүүсү (пайыздарда)

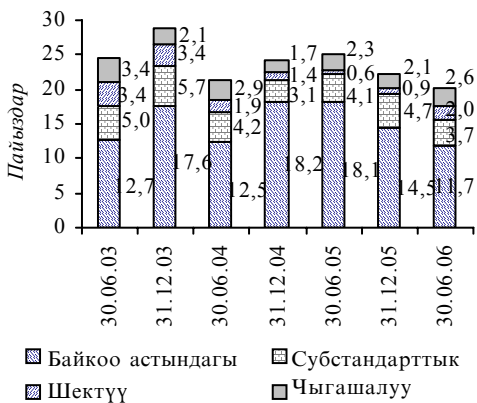
2.2. Тобокелдиктер

2.2.1. Кредиттик тобокелдик

2.2.1.1-график. Банк тутумунун кредит портфелиндеги кредиттик тобокелдиктин деңгээлинин өзгөрүүсү

2.2.1.2-график. Банк тутумунун кредит портфелинин классификациялоонун өзгөрүүсү

Кредиттик тобокелдик банк ишин коштоп жүрүүчү негизги тобокелдиктердин бири болуп саналат. Бул бөлүктүн чегинде банктын өзүндө кредиттик тобокелдиктерди камтуучу активдүү операциялары каралат.

Кредит портфелинин сапатына баа берүү үчүн коммерциялык банктар тарабынан кредиттерди¹ классификациялоо системасы пайдаланылат, ал кредиттердин кайтарылбай калуусунан потенциалдуу чыгым тартуулардын мүмкүн болуучу деңгээлин алдынала аныктоого жана тиешелүү камдарды түзүү аркылуу алардын ордун өз убагында жабууга (капиталга терс таасирлерди минимумга жеткирүү менен) мүмкүндүк берет.

Кредит портфелинин сапатын анализдөөдө кредит портфелинин сапатынын начарлашынын алгачкы белгилерин чагылдыруучу өздөштүрүлбөгөн жана мөөнөттөрү өтүп кеткен кредиттерге кыйла көңүл бурулат. 2006-жылдын биринчи жарымында кредит портфелинде өздөштүрүлбөгөн кредиттердин үлүшүнүн басымдуулугу байкалган (2.2.1.1-график). Мында, отчеттук мезгилде банк тутумунун кредит портфелинин сапаттык мүнөздөмөлөрүнүн айрым бир начарлоосуна карабастан, кайтарылбай калуу тобокелдигинин деңгээли жол берилген чекте калууда.

Келечекте кредиттик тобокелдик деңгээлинин жогорулоо/төмөндөөсүнө таасир этүүчү факторлордун бири катары «байкоого алынган» кредит катары классификациялануучу кредиттердин көлөмүнүн өзгөрүүсүн кароого болот. Мындай кредиттердин салыштырмалуу салмагы 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында олуттуу төмөндөгөн болсо да (2.2.1.2-графикти караңыз), алар жалпы кредит портфелинде салмактуу үлүшкө ээ болууда (11,7 пайыз).

2006-жылдын 30-июнундагы маалымат боюнча

¹ Кредиттик портфелдин сапатын баалоо максатында бардык кредиттер, кардарлардын банктын алдындагы өз милдеттенмелерин аткаруу мүмкүнчүлүктөрүнө жараша алты категорияга бөлүнгөн (классификациялоонун начарлоосу тартибинде келтирилет): нормалдуу, канааттандырарлык, байкоого алынган, субстандарттык, шектүү жана жоготуулар. Берилген каражаттардын кайтарылышы көзкарашынан алып караганда, кыйла терс мүнөздөмөлөргө ээ болгон акыркы үч категориянын кредиттери «иштебеген» же «классификацияланган» топко тиешелүү деп кабыл алынган. Көрсөтүлгөн алты категориянын ар бирине банк бул категорияга ылайык келүүчү, берилген кредиттердин суммасынан пайыз катары аныкталуучу камды түзүүгө милдеттүү.

банктер тарабынан кредиттердин кабыл алынган классификациясына шайкеш камдарынын көлөмү түзүлгөн. Мында классификациялануучу кредиттерге түзүлүүчү атайын камдардын кредиттердин мындай категориясына карата көлөмү 54,9 пайызды түзгөн, бул коммерциялык банктардын кредиттер боюнча мүмкүн болуучу жоготууларга баа берүү маселесине консервативдүү мамилесин тастыктайт.

Банктардын классификациялануучу кредиттеринин сапатынын начарлоосу жана камдарды кошуп эсептегенге чейинки банктардын накта суммардык капиталынын накта өлчөмү бирозга төмөндөйт.

Негизинен, кредиттик тобокелдиктин деңгээли алгылыктуу деңгээлде кала берүүдө, бирок, ошол тобокелдикти шарттаган көрсөткүчтөрдүн өсүшүн келечекте пайда кылуучу себептер да орун алууда.

2006-жылдын июнь айынын акырына карата «накта» кредит портфелинин салыштырмалуу салмагы (классификациялануучу кредиттер боюнча мүмкүн болуучу жоготууларга карата түзүлгөн атайын камдарды алып салуу менен кардарларга кредиттер боюнча ссудалык карыздардын калдыктары) жыл башындагыга салыштырганда 6,6 пайыздык пунктка көбөйүү менен банк тутумунун чогуу алгандагы активдеринин 40,1 пайызын түзгөн (2.2.1.3-графикти караңыз). 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында калктын кредиттик кызмат көрсөтүүлөрдөн пайдалануу мүмкүнчүлүгүнүн кеңейүүсү бул өзгөрүүлөргө негизги таасирин тийгизген.

2.2.2. Ликвиддүүлүк тобокелдиги

Калктын банк тутумуна ишеними банктардын өз милдеттемелеринин учурунда аткарууларына көзкаранды, бул банктарда ликвиддүүлүктүн жетиштүү деңгээлде болушун болжолдойт. Жөнгө салуу максатында ликвиддүүлүк тобокелдиги күндөлүк ликвиддүүлүктүн экономикалык ченемдеринин жардамы менен бааланат².

Ликвиддүүлүктүн банк тутуму тарабынан колдоого алынуучу ченеминин иш жүзүндөгү деңгээли да жогору бойдон калууда. Банк тутуму боюнча, 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйын-

2.2.1.3-график. «Накта» кредиттердин деңгээлинин өзгөрүүсү

² Күндөлүк ликвиддүүлүктүн экономикалык ченеми – банктар тарабынан милдеттүү түрдө аткарыла турган ченемдердин бири Улуттук банк тарабынан 30 пайыздан кем болбогон деңгээлде белгиленет.

2.2.2.1-график. Күндөлүк ликвиддүүлүктүн эсептөө маанисинин өзгөрүү динамикасы

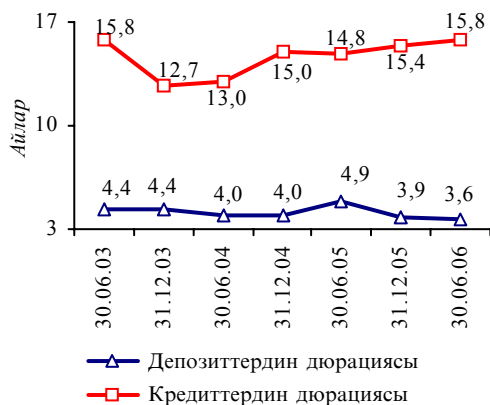

тыгы боюнча бул ченемдин эсептелинген маанисин жыл башындагыга салыштырганда орточо алганда, 14,3 пайыздык пунктка төмөндөө менен 72,6 пайызды түзгөн. Квазиактивдүү операцияларды (корреспонденттик эсептер боюнча операциялар) жүргүзүүгө адистешкен бир банктын ликвиддүүлүгүнүн жогорулаган деңгээли бул көрсөткүчтүн жыйынтыктоочу маанисине олуттуу таасирин тийгизген. Ал эми бул банкты эсепке албаганда, отчеттук мезгилдин акырына карата күндөлүк ликвиддүүлүктүн деңгээли 66,4 пайызды түзгөн (2.2.2.1-графикти караңыз).

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында аталган көрсөткүчтүн төмөндөөсү банктардын активдеринин түзүмүндө кредиттердин үлүшүнүн көбөйүүсүнө байланыштуу жүргөн.

Ликвиддүүлүк көрсөткүчүнүн иш жүзүндөгү маанисинин белгиленген ченемдик мааниден артуусу бир жагынан, финансылык ортомчулукту андан ары кеңейтүү үчүн мүмкүнчүлүктүн бар экендигин тастыктаса, экинчи жагынан, депозиттик базанын анчалык туруктуу болбой жаткандыгын чагылдырууда. Депозиттердин жетиштүү деңгээлде туруктуу болбой жатышы депозиттердин жана кредиттердин дюрациясы боюнча маалыматтар, ошондой эле каражаттар булагынын туруктуулук коэффициентин эсептелиши менен тастыкталууда³.

2.2.2.2-график. Банк тутумундагы кредиттердин жана депозиттердин дюрациясынын динамикасы

Отчеттук мезгил ичинде (2.2.2.2-графикти караңыз) депозиттерди тартуунун жана кредиттерди жайгаштыруунун орточо мөөнөттөрүнүн ортосундагы ажырым жогору бойдон калган, бул көмүскө дизентермедиациялык⁴ тобокелдиктер жөнүндө айтып турат, алар айрым банктарда ликвиддүүлүктү мезгил аралы боюнча тескөө процессинде көрүнүшү мүмкүн. Бирок, кредиттердин белгилүү бир бөлүгү банктар тарабынан депозиттерден айырмаланган, (капитал, финансылык мекемелерден узак мөөнөттүү карыз алышуулар) башка узак мөөнөттүү булактардын эсебинен каржылана тургандыгын эске алуу зарыл. Бул факт жогоруда аталган тобокелдиктердин келип чыгуу ыктымалдыгын төмөндөтүүгө таасир этет. Мындан тышкары, узак мөөнөттүү депозиттерди тартуу

³ Финансылык каражаттар булагынын туруктуулук коэффициенти банк тутумунун депозиттеринин жалпы суммасындагы мөөнөттүү депозиттердин үлүшү менен мүнөздөлөт.

⁴ Дизентермедиация – инфляциялык күтүүлөрдүн жана/же башка терс жагдайлардын күчөп кетиши шартында, келишилген мөөнөттөн мурда калктын аманаттарды массалык түрдө алуу процесси.

үчүн Депозиттерди коргоо системасын ишке киргизүү зарыл.

Басылманын 2.2.2.3-графикинде «накта» кредит портфелине карата депозиттик базанын катышынын өзгөрүү динамикасына салыштырганда финансылык каражаттар булагынын туруктуулугу коэффициентинин өзгөрүүсү келтирилген. Депозиттик базадагы мөөнөттүү депозиттердин үлүшүнүн төмөндүгү (2006-жылдын 30-июнундагы маалымат боюнча 25,9 пайыз), сөзсүз, жайгаштыруулардын көлөмүнө таасир этет жана келечекте ликвиддүүлүктү тескөө процессин татаалдаштырат.

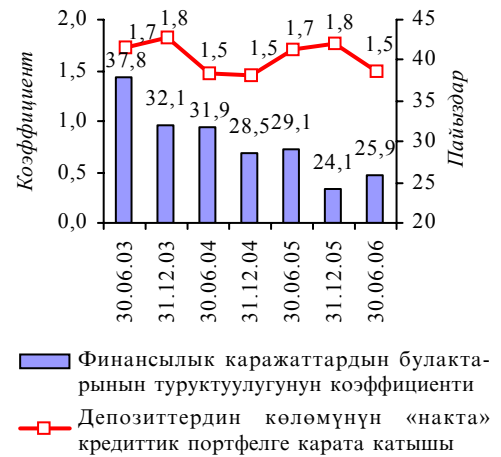
Депозиттердин жана кредиттердин катышы динамикасы тартылган каражаттарды пайдалануу натыйжалуулугунун бир азга жогорулагандыгын далилдейт.

Бүтүндөй алганда, учурда банк тутумунда милдеттенмелерди аткаруу үчүн каражаттардын жетишпей калуусунун келип чыгуусу үчүн негиздер жок экендигин белгилөөгө болот, ошону менен бирге эле, тартылган ресурстардын туруктуулугунун төмөн болушу мезгил аралыгы боюнча ликвиддүүлүктү тескөө процессине, кредит портфелинин көлөмүнүн артышына жана бүтүндөй алганда, активдердин кирешелүүлүгүнүн кыскаруусуна терс таасирин тийгизет.

Мында, отчеттук мезгилде мөөнөттүү депозиттердин үлүшүнүн бир азга жогорулашы (б.а. финансы каражаттарынын туруктуулугунун жогорулашы) жана натыйжада, банктардын активдеринде кредиттердин үлүшүнүн көбөйүшү жүргөн.

Басылманын 2.2.2.4-таблицасында 2006-жылдын июнь айынын акырына карата абал боюнча банктардын финансылык активдеринин жана милдеттенмелеринин төлөө мөөнөтү жөнүндө маалымат келтирилген. Бүтүндөй алганда, банктардын финансылык милдеттенмелеринин орду финансылык активдер менен толтурулууда, мында (активдердин милдеттенмелерден артып турушу) ажырым 4,3 млрд. сомду, анын ичинде кредиттер жана депозиттер боюнча - 3,6 млрд. сомду түзөт. Ошентип, банктар өздөрүнүн финансылык милдеттенмелерин аткаруу үчүн жетиштүү активдерге ээ. Банктарда ликвиддүүлүктүн жетиштүү деңгээлде экендигин, банктардын өздүк капиталынын өсүшүн, финансылык каражат булактарынын туруктуулугунун өсүшүн, ошондой эле талап боюнча төлөнүүчү депозиттер-

2.2.2.3-график. Банк тутумунун ликвиддүүлүк факторлоруна баа берүү

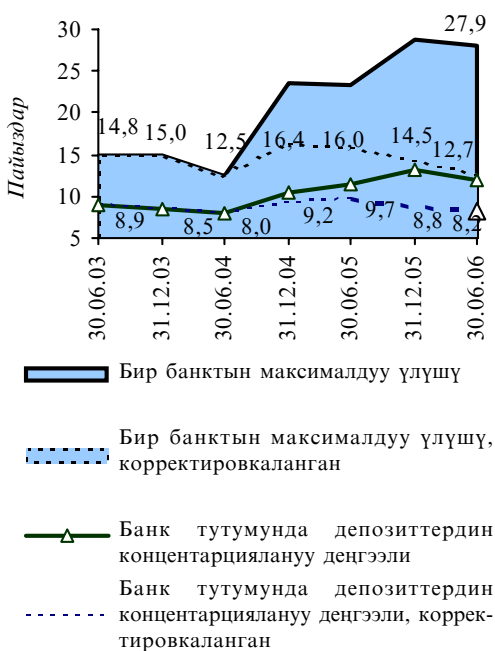
дин мүнөздүү өзгөчөлүгүн эске алганда, 30 күнгө чейинки мезгил аралыгындагы терс ажырым банктардын өз финансылык милдеттенмелерин аткаруусуна олуттуу деле таасирин тийгизбейт.

2.2.2.4-таблица. Финансылык активдерди/милдеттенмелерди төлөө мөөнөттөрү
(млн. сом менен)

Аталышы	Төлөө мөөнөтү					Бардыгы болуп
	30 күнгө чейин	31 күндөн 91 күнгө чейин	91 күндөн 180 күнгө чейин	181 күндөн 365 күнгө чейин	365 күндөн ары	
1. Бардыгы болуп финансылык активдер	10 325,2	1 517,2	1 800,5	3 395,9	5 165,7	22 204,4
<i>анын ичинде кардарларга кредиттер жана финансылык ижара</i>	514,3	591,2	1 160,3	2 493,8	3 581,2	8 340,8
2. Бардыгы болуп финансылык милдеттенмелер	12 166,0	1 298,0	1 219,4	1 457,9	1 798,4	17 939,7
<i>анын ичинде жеке адамдардын депозиттери жана юридикалык жактардын мөөнөттүү депозиттери</i>	1 644,0	689,0	768,9	985,5	700,3	4 787,7
3. Бардыгы болуп ажырым	-1 840,9	219,2	581,1	1 938,0	3 367,3	4 264,7
<i>анын ичинде кредиттер жана депозиттер боюнча ажырым</i>	-1 129,6	-97,9	391,4	1 508,4	2 880,9	3 553,2

2.2.3. Концентрациялануу тобокелдиги

2.2.3.1-график. Депозиттердин концентрациялануусунун өзгөрүүсү

Депозиттердин концентрациялануу өзгөчөлүгү. 2.2.3.1-графикте көрүнүп тургандай, 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында, өткөн мезгилдегиге караганда, банк тутуму боюнча депозиттердин концентрациялануусунун орточо деңгээли сыяктуу эле, депозиттер рыногунда бир банктын максималдуу үлүшүнүн деңгээлинин төмөндөөсү байкалган. Бул көрсөткүчтүн өзгөрүүсүнө негизги таасирди коммерциялык банктардын биринде депозиттердин көлөмүнүн төмөндөшү тийгизген, бул өз кезегинде юридикалык жактын мөөнөттүү ири депозитти алуусуна байланыштуу болгон. Бул факт депозиттердин бул категориясынын концентрациялануусунун төмөндөөсүнө алып келген (2.2.3.2-графикти караңыз).

Бул банктын депозиттерин эске албаганда, катышуучулар арасында депозиттер рыногун бөлүштүрүү төмөн болуп саналат (10 катышуучудан

көп) жана акыркы үч жылдын ичинде бир деңгээлде сакталып калууда⁵.

Банк тутумунда концентрациялануу деңгээлине – «Төрт ири банктын депозиттердин деңгээли боюнча үлүшү» – көрсөткүчүнүн жардамы менен баа берүү 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында депозиттердин концентрациялануусунун 59,6 пайыздан 53,7 пайызга чейин төмөндөгөндүгүн ырастап турат. Мында, банктардын курамы көзкарашынан алып караганда, коммерциялык банктардын депозиттеринин өлчөмү боюнча биринчи үчөөнүн позициясы дээрлик өзгөрүүсүз калууда.

Кредиттердин концентрациялануусунун өзгөчөлүгү. Банк тутумунун кредит портфелинин өсүүсү 2004-2006-жылдарда кредиттердин кредит рыногунда өзүнчө бир банктын максималдуу үлүшү боюнча сыяктуу эле, кредиттердин концентрациялануусунун деңгээли (индекси) боюнча да баалануучу алардын концентрациялануусунун айрым бир төмөндөшү менен (2.2.3.3-графикти караңыз) коштолууда.

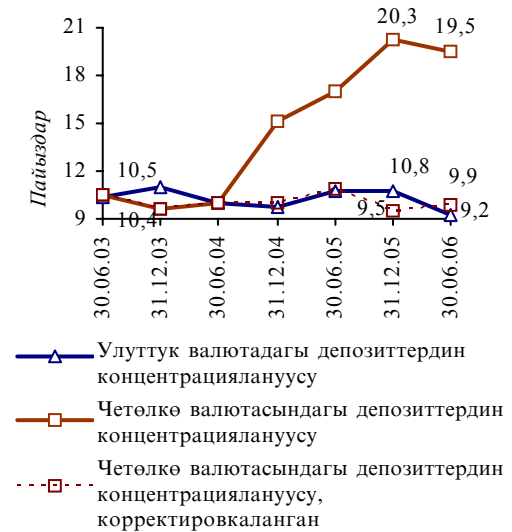
Бул эки коммерциялык банктын кредит рыногунда активдешүүсүнө байланыштуу.

Кредиттердин концентрациялануу көзкарашынан «Төрт ири банктын үлүшү» көрсөткүчүн алып көрсөк, ал отчеттук мезгилде 46,1 пайызды түзүү менен 5,1 пайыздык пунктка кыскаргандыгын белгилөөгө болот. Мында банктардын курамы бир аз өзгөргөн жана бул чогуу алгандагы кредит портфелинде салыштырмалуу салмагы боюнча үчүнчүдөн алтынчы орунду ээлеген банктар дээрлик бирдей катышуу үлүшүнө ээ экендигине байланыштуу.

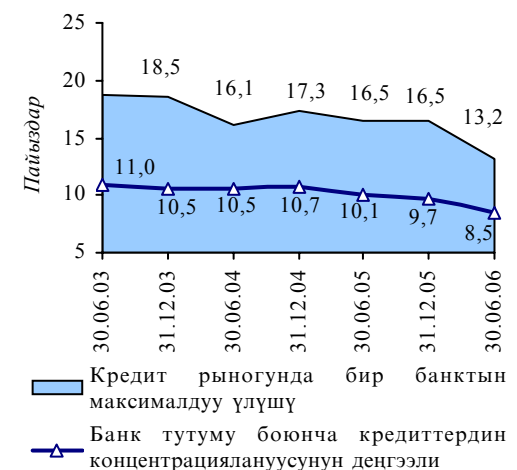
Кредиттердин концентрациялануу көрсөткүчүнүн валюталардын түрлөрү боюнча төмөндөө динамикасы улуттук валютада сыяктуу эле, четөлкө валютасында кредит берүүдө банктардын ортосунда атаандаштыктын артышын чагылдырат (2.2.3.4-графикти караңыз).

Кредиттердин концентрациялануу тобокелдигин элчарба тармагы боюнча анализдөөдө кредиттердин концентрациялануу деңгээлине тармактын бардык

2.2.3.2-график. Депозиттердин валюталардын түрлөрү боюнча концентрациялануусу

2.2.3.3-график. Кредиттердин концентрациялануусунун өзгөрүүсү

2.2.3.4-график. Кредиттердин валюталардын түрлөрү боюнча концентрациялануусу

⁵ Концентрациялануу тобокелдигине «жогорку», «алгылыктуу» же «төмөнкү» чекте сыяктуу баа берүү концентрациялануу деңгээлинин жалпы кабыл алынган градациясына негизделген. Алып көрсөк, концентрациялануу тобокелдиги, эгерде, анын деңгээли 10 пайызга чейинкини түзсө «төмөн», 10 пайыздан 20 пайызга чейинкини түзсө «алгылыктуу», ал эми 20 пайыздан жогору болсо «жогорку» деңгээлде деп эсептелинет. Мисалы, 50 пайызга барабар болгон концентрациялануу индекси рынокко бирдей үлүштөгү 2 катышуучунун, ал эми 33 пайызда 3 катышуучунун катышуусуна эквиваленттүү.

түрлөрү боюнча «алгылыктуудан» «жогоруга» чейинки баа берүү сакталууда.

Басылманын 2.2.3.5, 2.2.2.6-таблицаларындагы маалыматтарга негизденүү менен банктардын транспортту, социалдык кызмат көрсөтүүлөрдү, жеке секторду кредиттөө жагындагы ишинин айрым бир жандануусу байкалгандыгын белгилөөгө болот. Байланышка, даярдоого жана кайра иштеп чыгууга берилген кредиттердин, туракжай кредиттеринин жогорку концентрациялануусу бул операциялардын банктардын чектелген санында гана топтолгондугун айгинейт.

2.2.3.5-таблица. Банктардын ишинин элчарба тармагын кредиттөөгө концентрациялануусу (пайыздарда) *

	2003-ж. 31.12.	2004-ж. 30.06.	2004-ж. 31.12.	2005-ж. 30.06.	2005-ж. 31.12.	2006-ж. 30.06.	Четтөөлөр (пайыздык пункттарда)
Өнөржайы	17,1	19,1	20,8	21,8	17,0	20,2	<u>3,2</u>
Айылчарбасы	29,2	29,1	25,9	21,6	21,0	20,1	<u>-0,9</u>
Транспорт	31,2	45,6	31,9	26,8	32,5	15,7	<u>-16,8</u>
Байланыш	26,9	37,2	34,7	38,9	51,2	48,8	<u>-2,4</u>
Соода	13,4	11	12	11	10,7	9,1	<u>-1,6</u>
Даярдоо жана кайра иштетүү	19,7	25,2	28,8	25,9	27,9	55,1	<u>27,2</u>
Курулуш	23,7	33,6	28,8	31,1	26,8	21,9	<u>-4,9</u>
Туракжайларды кредиттөө	27,7	21,7	16,3	12,3	14,7	28,4	<u>13,7</u>
Үй чарбасы	13,4	15,6	16	23,2	21,4	16,3	<u>-5,1</u>
Соц. кызмат көрсөтүүлөр	67,7	71	44,3	34,1	30,6	12,0	<u>-18,6</u>
Жана башкалар	12,5	12,2	13,6	13,3	14,6	18,0	<u>3,4</u>

* Концентрациялануу Херфиндаль индексинин негизинде аныкталат, ал банктардын тармактарды кредиттөөнүн жалпы көлөмүндөгү салыштырма салмагынын квадраттык суммасы катары эсептелинет. Концентрациялануунун 100% барабар болгон индекси рыноктун монополизацияланышын, 50% - бирдей үлүш менен 2 катышуучуну, 33% - 3 катышуучуну жана андан аркыны билдирет.

2.2.3.6-таблица. Банктардын кредит портфелинин элчарба тармагы боюнча түзүмү (пайыздарда) *

	2003-ж. 31.12.	2004-ж. 30.06.	2004-ж. 31.12.	2005-ж. 30.06.	2005-ж. 31.12.	2006-ж. 30.06.	Четтөөлөр (пайыздык пункттарда)
Өнөржайы	21,7	21,5	20,5	18,8	17,3	12,7	<u>-4,6</u>
Айылчарбасы	2,8	2,4	2,0	1,9	2,0	3,0	<u>1,0</u>
Транспорт	1,5	1,5	1,2	1,3	0,8	0,9	<u>0,1</u>
Байланыш	1,8	1,6	0,6	0,5	0,4	0,1	<u>-0,3</u>
Соода	39,2	39,4	46,6	44,5	42,9	44,7	<u>1,8</u>
Даярдоо жана кайра иштетүү	2,4	1,4	1,3	1,0	0,9	0,8	<u>-0,1</u>
Курулуш	2,8	5,9	4,9	6,3	6,1	6,1	<u>0,0</u>
Туракжайларды кредиттөө	3,1	3,9	4,9	5,4	7,0	8,6	<u>1,6</u>
Үй чарбасы	7,3	8,3	8,0	8,2	8,0	8,7	<u>0,7</u>
Соц. кызмат көрсөтүүлөр	0,0	0,0	0,3	0,2	0,2	0,1	<u>-0,1</u>
Жана башкалар	17,3	14,1	9,8	12,0	14,5	14,2	<u>-0,3</u>

леп турат, бул банк тутумунун жалпы кредит портфелинде ушундай кредиттердин төмөнкү үлүшкө ээ болуусуна алып келет.

Ошентип, Кыргыз Республикасынын банк тутумунда бүтүндөй алганда, депозиттердин жана кредиттердин валюталар жана тармактык багыты боюнча концентрациялануусунун «алгылыктуу» деңгээли белгиленүүдө. Бул рыноктун катышуучулары боюнча концентарциялануу көрсөткүчүнүн айрым бир төмөндөөсү эки коммерциялык банктын жигердүүлүгүнүн артышын шарттайт. Бул активдүүлүк (1) депозиттердин эларалык банктар аралык рыногунда олуттуу ресурстардын тартылышынан жана (2) республиканын экономикасын кредиттик ресурстар менен каныктыруу деңгээлинин төмөндүгүнөн улам, динамикада пайыздык чендердин кандайдыр бир өзгөрүүсү менен коштолбойт.

2.3. Капиталдын шайкештиги (адекваттуулугу)

Банк ишине мүнөздүү болгон бардык тобокелдиктер жыйынтыгында ошол иштин финансылык натыйжасынан көрүнөт (тике чыгымдар түрүндө көрүнгөндөй эле, тиешелүү камдарды түзүүгө чыгашаларга түрткү берген келип чыгуусу мүмкүн болгон чыгымдардын орун алышы) жана банктын өздүк каражаттарынын – анын капиталынын өлчөмүнө таасир этет. Ошондуктан капиталдын өлчөмү банктын тышкы жана ички чөйрөдө учурдагы жана келечектеги терс өзгөрүүлөргө карата туруктуулугун мүнөздөйт.

Банктын финансылык абалына иликтөөлөрдү жүргүзүүдө анын ишенимдүүлүгүнүн негизги мүнөздөмөсү болуп, банктын капиталынын өлчөмүнүн жүзөгө ашырылуучу операциялардын (капиталдын шайкештиги коэффициенттери) масштабына жана мүнөзүнө шайкештиги саналат. Капиталдын жетиштүүлүгү өзүнчө бир «коопсуздук баштыкчасын» түзөт, ал банкка төлөөгө жөндөмдүү болууга жана калктын ага болгон ишенимин колдоого мүмкүндүк берет. Ушуга байланыштуу, банктын капиталдаштыруу жагындагы саясаты бул же тигил банктык тобокелдиктердин келип чыгуусунан улам орун алган жоготуулардын ордун жабуу үчүн жетиштүү болгондой деңгээлде колдоп турууга багытталууга тийиш.

Капиталдын шайкештик ченеминин минималдуу маанисинин 12,0 пайыз деңгээлинде белгиленишинде, банк тутумунун капиталынын шайкештигинин орточо деңгээли жетишерлик жогору бойдон калууда жана 2006-жылдын 30-июнуна карата маалымат боюнча 28,1 пайызды түзөт (2.3.1-графикти караңыз). Келтирилген графикте көрүнүп тургандай, отчеттук мезгилде капиталдын шайкештик көрсөткүчүнүн көбөйүүсүнүн негизги фактору коммерциялык банктардын капиталынын өсүшү болгон. Акыркы үч жылдагы динамиканы карай турган болсок, алар тобокелдик боюнча салмактанып алынган активдердин өсүшү жөнүндө айгинелеп турат, бул, өз кезегинде, экономиканы кредиттөөнүн көлөмүнүн көбөйүүсү менен шартталган.

Мында капиталдын шайкештигинин иш жүзүндөгү деңгээли (28,1 пайыз) бүтүндөй банк тутумунун ишинде тобокелдиктин жол берилген деңгээлин жогорулатпай эле, тобокелдүү жана кирешелүү

2.3.1-график. Банк тутумунун капиталынын шайкештик көрсөткүчүнүн өзгөрүүсү

активдердин көлөмүн эки эседен көбүрөөккө кошумча көбөйтүүгө мүмкүндүк берет.

Жогоруда белгиленгендер банк тутумунун учурда терс жагдайлардын таасирине туруштук бере ала тургандыгын көрсөтүүдө. Мындан тышкары, келечекте финансылык ортомчулук деңгээлин кеңейтүү жана натыйжалуулукту аркылуу үчүн потенциал бар.

2.4. Финансылык натыйжалар

2.4.1-таблица. Банк тутумунун кирешелүүлүгүнүн негизги көрсөткүчтөрү (пайыздарда)

	31.12.2003	31.12.2004	31.12.2005	30.06.2006
<u>Кирешелердин жана чыгашалардын орто активдерден % катары</u>				
<u>статьялары</u>				
Пайыздык кирешелер	9,0	10,2	10,4	11,1
- анын ичинде кредиттер боюнча пайыздык кирешелер	<u>7,1</u>	<u>8,8</u>	<u>9,1</u>	<u>9,5</u>
Пайыздык чыгашалар	2,3	2,6	2,6	2,8
- анын ичинде депозиттер боюнча пайыздык чыгашалар	<u>1,8</u>	<u>1,7</u>	<u>1,6</u>	<u>1,6</u>
Накта пайыздык киреше	6,7	7,6	7,7	8,2
Кредиттер боюнча РППУга чегерүүлөр	1,2	0,8	1,1	1,7
<u>РППУга чегерүүлөрдөн кийин накта пайыздык киреше</u>				
Пайыздык эмес кирешелер	9,8	8,0	6,7	8,8
Пайыздык эмес чыгашалар	0,6	0,5	0,6	3,0
Операциялык чыгашалар	11,3	9,9	8,6	8,4
- анын ичинде персонал күтүүгө чыгашалар	<u>4,9</u>	<u>4,6</u>	<u>4,3</u>	<u>4,2</u>
Салык төлөгөнгө чейинки накта киреше (чыгым)	3,4	4,3	4,1	3,7
Кредиттик эмес операциялар боюнча РППУга чегерүүлөр	0,5	0,1	0,0	0,2
Пайдадан салык	0,6	0,8	0,8	0,3
Накта пайда (чыгым)	2,4	3,5	3,3	3,5
<u>Орто милдеттенмелерден % катарында пайыздык чыгашалар</u>				
Пайыздык кирешелердин жана чыгашалардын СПРЭДи	5,8	6,9	7,2	7,5

Банк ишинин кирешелүүлүгүнүн негизги көрсөткүчү болуп алынган пайдалардын активдердин орто деңгээлине карата катышы катары аныкталуучу активдердин кирешелүүлүк коэффициенти саналат. Кыргыз Республикасынын банк тутумунда 2006-жылдын 1-жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча, активдердин кирешелүүлүгү жылдык эсептөөдө 2,9 пайызды түзгөн (былтыркы жылдын жыйынтыгы боюнча 2,6 пайыз).

Бирок, бир банктын кирешелүүлүк көрсөткүчүнүн төмөндүгүнө жана ушунун өзүнүн чогуу алгандагы көрсөткүчтөрдүн бурмалануусуна олуттуу таасир тийгизүүсүнө байланыштуу кирешелүүлүктү андан ары иликтөө ушул банкты жалпы жыйынтыкка кошпостон банк тутумунун, маалыматтарынын негизинде келтирилген (2.4.1-таблица).

2.4.1-таблицада көрүнүп тургандай, банк тутумунун активдеринин орточо кирешелүүлүгү жылдык эсептөөдө, 2005-жылдын натыйжаларына салыштырганда көбөйүү менен 3,5 пайызды түзгөн.

Кирешелүүлүктүн жыйынтык көрсөткүчүнүн көбөйүүсүнүн себеби болуп коммерциялык банктардын пайыздык кирешелеринин жана чыгашаларынын

спрэдинин жана пайыздык эмес кирешелеринин көбөйүүсү, ошондой эле пайдадан салык боюнча чегерүүлөрдүн төмөндөөсү (Кыргыз Республикасынын Салык кодексине өзгөртүүлөрдүн жана толуктоолордун киргизилишине байланыштуу) саналат.

Мындан тышкары, банктардын активдеринин түзүмүндө кредиттик портфелдин үлүшүнүн өсүшүндө эске алуу зарыл. Мында кредиттик портфелдин кирешелүүлүгүнүн, кредиттер боюнча пайыздык кирешенин ссудалык карыздардын калдыктарынын орто маанисине карата катышы катары аныкталуучу көрсөткүчү (жылдык эсептөөдө) дээрлик өзгөргөн эмес. Бул көрсөткүч 2006-жылдын 1-жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча 2005-жылдагыга салыштырганда 0,5 пайыздык пунктка төмөндөө менен 20,2 пайызды түзгөн (2.4.2-график).

Пайыздык чыгашалардын деңгээли өткөн жылдагыга салыштырганда, мөөнөттүү депозиттердин абсалюттук мааниде сыяктуу эле, алардын үлүшүнүн да көбөйүүсү себебинен улам көбөйгөн.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында пайыздык эмес кирешелердин көбөйгөнү байкалган, алардын орто активдерге карата катышы жылдык эсептөөдө 8,8 пайызды түзгөн. Бул катыштын 2,1 пайыздык пунктка көбөйүүсү активдердин кирешелүүлүгүнүн жалпы көрсөткүчүнүн жогорулоо себебинин бири болгон жана банктардын четөлкө валюталары менен кызмат көрсөтүүлөрдөн жана операциялардан кирешелеринин үлүшүнүн көбөйүүсүнүн натыйжасы дагы болуп саналат.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында банктардын пайыздык эмес чыгашаларынын олуттуу көбөйүүсү байкалган, алар, жыл башындагыга салыштырганда, 2,4 пайыздык пунктка көбөйүү менен 3,0 пайызды түзгөн. Бул коммерциялык банктардын четөлкө валюталары менен операциялардан чыгымга учуроосунан улам келип чыккан.

Банктардын пайыздык эмес кирешелеринин орто активдерине карата катышынын өсүшүнө байланыштуу алардын деңгээли операциялык чыгашалардан 0,4 пайыздык пунктка арткан жана активдердин кирешелүүлүгүнүн жыйынтык көрсөткүчүнүн жогорулоосуна таасир эткен.

РППУ боюнча чыгашалардын орто активдерге карата катышы жылдык эсептөөдө 2005-жылдагы 1,1 пайыздан 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча алынган 1,7 пайызга чейин өскөн, бул коммерциялык банктар тарабынан кредиттөөнүн арттырылышына байланыштуу жана кредиттик иштен кирешелүүлүктү төмөндөтүүгө таасир этүүчү негизги фактор болуп саналат.

Ошондой эле, экинчи жагынан алып караганда, коммерциялык банктардын кирешелүүлүгүнүн жогорулашына Кыргыз Республикасынын Салык кодексине өзгөртүүлөрдүн жана толуктоолордун киргизилиши таасир эткен, ага ылайык, пайда салыгынын чени 2006-жылдын 1-январынан тартып 20-пайыздан 10 пайызга чейин төмөндөгөн.

Банк тутумунун инвесторлор менен реалдуу сектордун ортосундагы финансылык ортомчулук милдетин аткаруусунун натыйжалуулугунун мүнөздөмөсү

2.4.2-график Операциялардын айрым түрлөрүнүн кирешелүүлүк көрсөткүчтөрү

2.4.3-график. Активдердин кирешелүүлүгүнүн өзгөрүүсү

катары, пайыздык кирешелердин жана чыгашалардын¹ спрэдинин (2.4.3-график) көрсөткүчүн кароого болот. Алып көрсөк, 2006-жылы кредиттөөнүн жана ал боюнча кирешелердин көлөмүнүн өсүшү бул көрсөткүчтүн отчеттук мезгилде өсүшүнө алып келген.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында банк тутумунун накта пайдасы абсолюттук мааниде 0,31 млрд. сомду түзгөн, ал эми 2005-жылдын ушул эле мезгилинде – 0,20 млрд. сомду, б.а. көбөйүү 55 пайызды түзгөн.

Суммардык активдердин кызматкерлердин санына карата катышы бир кызматкерге карата 4,9 млн. сом деңгээлинен 4,4 млн. сомго чейин төмөндөгөн. Бул көрсөткүч банк ишинин жигеринин келечекте артышына ылайык өсүшкө ээ болушу болжолдонууда.

Ошентип, банк ишинин кирешелүүлүк көрсөткүчү бүтүндөй алганда, банк тутумунун ыргактуу иштөөгө багыт алуусун жана кошумча инвестициялоо көз карашынан анын алгылыктуу дараметинин айгинелейт. Мында капиталдын шайкештиги ченеминин маанисинин жогору болушу орточо алганда банктардын активдүү операцияларын кошумча кеңейтүү мүмкүнчүлүгүнө ээ экендигин тастыктайт. Башка жагынан алып караганда, активдерди пайдалануунун натыйжалуулугу аз кирешелүү активдердин үлүшүнүн азаюусу шартында, олуттуу жогорулашы мүмкүн.

¹ Пайыздык кирешелердин жана чыгашалардын спрэди катары пайыздык кирешелердин орто активдердин өлчөмүнө карата катышы менен пайыздык чыгашалардын орто милдеттенмелерге карата катышынын ортосундагы айырманы түшүнүүгө болот.

2.5. Финансылык ортомчулук көрсөткүчү

Банк секторунун финансылык ресурстарды топтоп жана аларды андан ары экономика тармактары боюнча бөлүштүрүүчү финансылык ортомчу катары ролу анын өнүгүү жана натыйжалуу иштөө деңгээлинен тике көзкаранды.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча депозиттердин көлөмүнүн¹ ИДПнын өлчөмүнө карата² катышы 13,6 пайызды түзгөн (2006-жылдын баш жагында 13,0 пайыз, 2.5.1-график). Бул көрсөткүчтүн көбөйүүсү отчеттук мезгилдеги ИДПнын өсүшүнө салыштырмалуу депозиттердин кыйла жогору өсүшү менен шартталган. Алып көрсөк, 2006-жылдын биринчи жарымында ИДПнын номиналдык өлчөмүнүн 4,4 пайызга жалпы көбөйүшүндө, депозиттердин өсүшү 9,3 пайызды түзгөн.

Коммерциялык банктарда жайгаштырылуучу депозиттердин көлөмүнүн, анын ичинде, банк тутумуна калайык-калктын ишеним деңгээлин да чагылдыруучу банктардан тышкаркы акчаларга (M0) карата катышы төмөндөгөн. Отчеттук датага карата бул көрсөткүч 105,0 пайызды (жылдын башталышына карата – 117,0 пайыз) түзгөн.

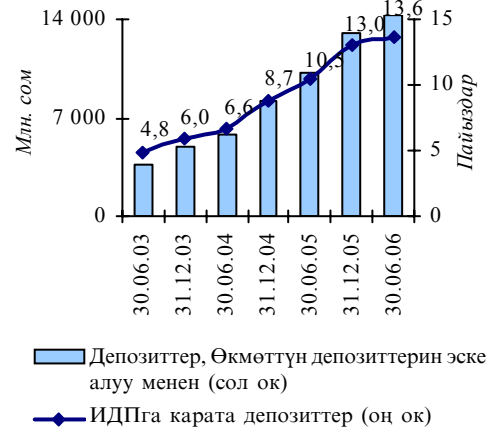
Отчеттук мезгилде кредит портфелинин өсүшү улантылган. Мында кредиттердин өсүш арымы (21,3 пайыз) депозиттердин көлөмүнүн (17,4) өсүш арымынан озот. Кредиттердин көлөмүнүн көбөйүүсү белгилүү деңгээлде банктардын каражаттарынын ликвиддүү активдерден кредиттерге өтүшүнүн эсебинен жүргөн.

Кардарларга берилген кредиттердин жалпы көлөмүнүн ИДПнын көлөмүнө карата катышы 2006-жылдын 30-июнундагы маалымат боюнча, жыл башындагыга салыштырганда 1,2 пайыздык пунктка көбөйүү менен 8,9 пайызды түзгөн (2.5.2-график).

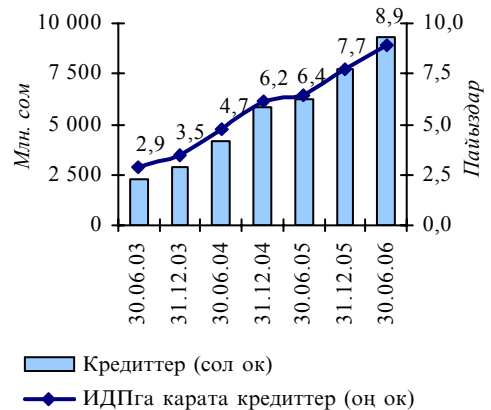
Отчеттук мезгил ичинде берилген кредиттердин көлөмү 7,2 млрд. сомду түзгөн, бул 2005-жылдын ушул эле мезгилинде берилген кредиттердин көлөмүнө караганда, 80 пайызга көп.

2005-жылдын ушул эле мезгилиндегиге салыштырганда, кредиттердин көлөмүнүн түзүмүндө кре-

2.5.1-график. Депозиттердин көлөмүнүн динамикасы жана депозиттердин ИДПга карата катышы

2.5.2-график. Кредиттердин көлөмүнүн динамикасы жана кредиттердин ИДПга карата катышы

¹ Бул бөлүктө депозиттер катары, калктын, ишканалардын, ошондой эле Кыргыз Республикасынын Өкмөтүнүн жана башка мамлекеттик бийлик органдарынын депозиттерин түшүнүүгө болот.

² Эсепке акыркы 12 ай ичиндеги иш жүзүндөгү ИДП боюнча маалыматтар алынат.

2.5.3-график. Кредиттердин депозиттерге карата катышынын динамикасы

диттөөнүн кыйла өсүшү соода чөйрөсүндө (54,5 пайыз же 1,5 млрд. сом), ипотекалык кредиттөөдө (1,4 эсеге же 0,5 млрд. сомго) белгиленген. Ошондой эле, курулушту кредиттөөнүн көлөмүнүн көбөйүшү (45,3 пайызга же 0,2 млрд. сомго) байкалууда.

Кредиттер боюнча ссудалык карыздардын депозиттердин көлөмүнө карата катышы мезгилдин башындагыга карата абал боюнча 59,1 пайызга караганда, 65,4 пайызды түзгөн, бул кредиттердин үлүшүнүн өсүшүнө байланыштуу (2.5.3-график) болгон.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгынын ичинде улуттук валютада жаңыдан берилге кредиттер боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чендердин төмөндөөгө ык коюусу байкалган. Натыйжада, отчеттук мезгилде улуттук валютада берилген кредиттер боюнча пайыздык чендер 1,3 пайыздык пунктка төмөндөгөн жана 2006-жылдын июнь айында 25,7 пайызды түзгөн. Четөлкө валютасында жаңыдан берилген кредиттер боюнча пайыздык чендер 2006-жылдын июнь - айында 16,8 пайызды түзүү менен 1,2 пайыздык пунктка өскөн.

Коммерциялык банктардын иш-аракеттеринин финансылык натыйжаларын карап көрүү менен «таза» пайыздык кирешенин ал боюнча пайыздар төлөнүүчү банктардын активдеринин орточо айлык деңгээлине карата катышы бүтүндөй банк тутумунда (жылдык эсептөөдө)³ 2006-жылдын 30-июнундагы маалымат боюнча 7,9 пайызды түзгөндүгүн (2005-жылдын жыйынтыгы боюнча бул көрсөткүч 6,0 пайыз) жана, бул да Кыргыз Республикасында кредиттик иштин кирешелүүлүгүнүн өсүшүн айгинелей тургандыгын белгилеп кетүү зарыл.

Коммерциялык банктардын активдеринин орточо деңгээлине карата «таза» пайыздык кирешенин катышынын өсүшү акыркы жылдарда ссудалык карыздардын жана демек, пайыздык кирешелердин көбөйүүсүнө байланыштуу. Бирок, башка жагынан алганда, бул экономиканын өсүшүнө бөгөт болот, анткени кредиттерди берүү жагында кирешелердин өскөндүгүнө карабастан, банктар пайыздык чендерди төмөндөтпөй жатышат. Иштин мындай абалда болушу рынокто кредиттердин жетиштүү сунуш албай жатышы же жаңы кредиттерге карата суроо-та-

³ Эсептөөлөр коммерциялык банктардын орточо иштеген активдери жана милдеттенмелери жөнүндө маалыматтарды эсепке алуу менен жүргүзүлгөн.

лаптын жогорку деңгээлде экендигин тастыктайт, же болбосо кредиттик кызмат көрсөтүүлөр рыногунда атаандаштык деңгээлинин жогору эмес экендигин айкындап, ошондой эле чарба жүргүзүүчү субъекттердин иш-аракеттеринин ачык-айкындуулук деңгээлинин төмөндүгүнүн натыйжасы болуп саналат.

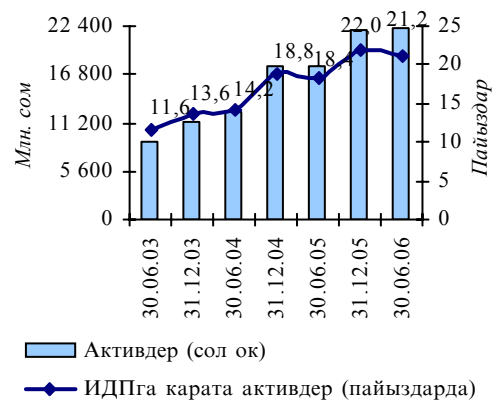
Жогорудагы көрсөткүчтөрдүн динамикасы банк тутумунун кирешелүүлүгүнүн жогорулагандыгы, ошондой эле тутумдун пайыздык чендердин өзгөрүү тобокелдигинен салыштырмалуу корголгондугу жөнүндө айгинелеп турат.

Финансылык ортомчулук деңгээли көзкарашынан алып караганда, суммардык активдердин ИДПга карата катышынын көрсөткүчүнүн төмөндөшүн белгилөөгө болот (2.5.4-график). Алып көрсөк, 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча бул катыш 21,2 пайызды түзгөн, ал эми (жылдын башына карата – 22,0 пайыз болгон. Бирок, бул төмөндөө 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында ИДПнын өсүш арымынын активдердин өсүш арымынан (0,8 пайыз) артуусунун (4,4 пайыз) эсебинен гана жүргөн.

Акыркы эки - үч жыл аралыгындагы орун алган туруктуу өсүшкө карабастан, финансылык ортомчулуктун айрым көрсөткүчтөрү салыштырмалуу төмөнкү мааниге ээ жана банк тутумунун иш-аракетинин натыйжалуулугун андан ары арттыруу үчүн потенциал калууда. Мунун далили болуп банк тутумунун капиталынын жетиштүүлүгүнүн жогорку көрсөткүчү саналат, ал 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгынын акырына карата 28,1 пайыз деңгээлинде түптөлгөн.

Банктык тобокелдиктерге баа берүү банк тутумунда кыска мөөнөт аралыгында олуттуу деле өзгөрүүлөр байкалбай тургандыгын көрсөтүүдө. Акыркы жылдарда орун алган өнүгүү динамикасына, ошондой эле коммерциялык банктардын иш пландарына ылайык, өлкөнүн экономикасына банк тутумунун таасирин андан ары күчөтүү болжолдонууда.

2.5.4-график. Активдердин көлөмүнүн динамикасы жана активдердин ИДПга карата катышы

III. БАНКТЫК ЭМЕС ФИНАНСЫ-КРЕДИТ МЕКЕМЕЛЕРИ

3.1. Банктык эмес финансы-кредит мекемелер тутумунун абалы

3.1.1-таблица. Банктык эмес финансы-кредит мекемелеринин сандын динамикасы

Аталышы	2002	2003	2004	2005	2006-жылдын 1-июлу
КАФК	1	1	1	1	1
Финансы компаниясы	1	1	1	1	1
Микрофинансылык уюмдар	0	72	104	136	149
Кредиттик союздар	349	303	305	320	315
Ломбарддар	85	108	116	140	149
Бардыгы болуп	436	485	527	598	615

Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелер системасы (БЭФКМ) өзүнө иши Улуттук банк тарабынан жөнгө салынуучу жана көзөмөлдөнүүчү төмөндөгү мекемелерди камтыйт:

- адистештирилген финансы-кредиттик мекемелер: Кыргыз айыл чарба финансы корпорациясын (КАФК), Кредиттик союздарды колдоо жана өнүктүрүү боюнча финансы компаниясын (Финансы компаниясы);
- кредиттик союздарды (КС);
- микрокредиттик компанияларды (МКК), микрокредиттик агентстволорду (МКА) жана микрофинансылык компанияларды камтуучу микрофинансылык уюмдарды (МФУ);
- ломбарддарды;
- алмашуу бюролорун.

Банктык эмес финансы-кредит мекемелеринин санынын өсүшү жыл сайын байкалууда (3.1.1-таблицаны караңыз).

Банктык эмес финансы-кредит мекемелеринин (БЭФКМ) санынын өсүшү алар тарабынан жүзөгө ашырылып жаткан кызмат көрсөтүүлөргө муктаждыктын бар экендигин жана мамлекет тарабынан сунушталып жаткан регулятивдик чектин алгылыктуулугун көрсөтөт.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында берилген регулятивдик отчетко ылайык, БЭФКМнин чогуу алгандагы активдери 11,4 пайызга көбөйгөн жана 2006-жылдын 1-июнуна карата абал боюнча 5 274,1 млн. сомду түзгөн¹ (3.1.1-график). Мында БЭФКМдин өздүк капиталынын өсүш арымы 5,2 пайызды түзгөн, ал эми БЭФКМдин чогуу алгандагы милдеттенмелери 4.1 пайызга көбөйгөн.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында БЭФКМ системасында алынган пайдалардын өсүш арымы 2005-жылдын биринчи жарым жылдыгында-

3.1.1-график. БЭФКМдин чогуу алгандагы активдеринин динамикасы

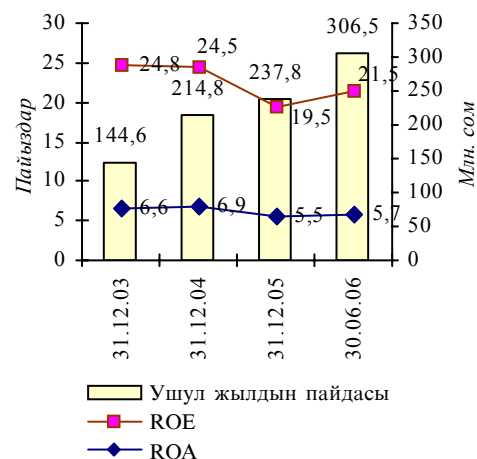

¹ Бул жерде жана андан ары БЭФКМдин активдери жана кредиттик портфели Финансы компаниясынын активдерин эске алуусуз көрсөтүлөт, анткени Финансы компаниясынын кредит портфели КСдын активдеринде буга чейин эле камтылгандыгына байланыштуу.

гыга салыштырганда 61,2 пайызга (же жылдык мааниде 28,9 пайызга²) өскөн. Бул БЭФКМдин негизги киреше алып келүүчү активдеринин – кредит портфелинин үлүшүнүн жана көлөмүнүн көбөйүүсүнө байланыштуу болгон.

Жогоруда көрсөтүлгөндөрдөн улам активдерди пайдалануунун натыйжалуулугу (ROA) жана капиталды пайдалануунун натыйжалуулугу (ROE) көрсөткүчтөрүнүн айрым бир жогорулоосу байкалууда (3.1.2-график).

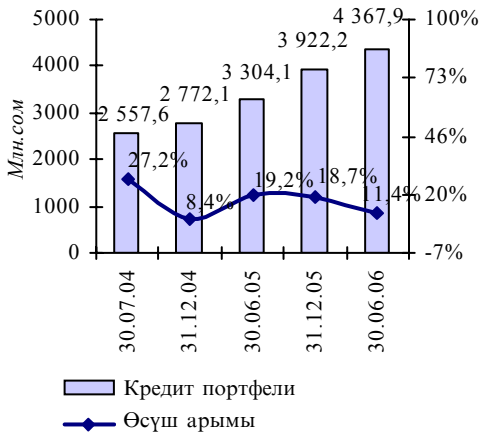
3.1.2 -график. БЭФКМдин ROE жана ROA көрсөткүчтөрүнүн динамикасы

² БЭФКМдин ишинин сезондук мүнөздөмөсүнө байланыштуу, кирешелердин олуттуу көлөмү күз-кыш мезгилдерине туура келет.

3.2. Кредит портфелинин түзүмү жана динамикасы

3.2.1-график. Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин кредит портфелинин динамикасы

Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин иш-аракетинин негизги багыты болуп кредиттөө саналат.

Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин чогуу алгандагы кредиттик портфелинин үлүшү 2005-жылдын 31-декабрына карата 82,9 пайыздан 2006-жылдын 1-июлуна карата 83,3 пайызга чейин жогорулаган.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин чогуу алгандагы кредит портфели 445,7 млн. сомго же 11,4 пайызга көбөйгөн жана 4 367,9 млн. сомду түзгөн.

Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин кредит портфелинин көлөмүнүн өсүшү 10,5 миңге же 9,1 пайызга көбөйүү менен отчеттук датага карата 126,5 миңди түзгөн карыз алуучулардын санынын өсүшү менен мүнөздөлөт.

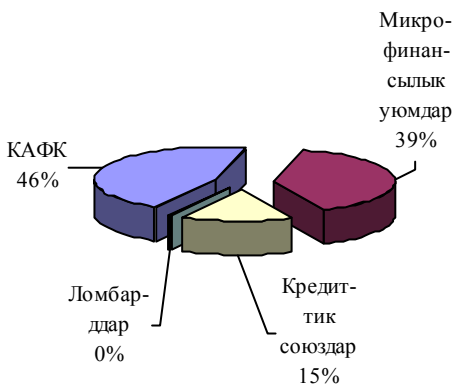
Бул жерде Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин активдериндеги кредит портфелинин үлүшү акыркы үч жылда эрежедегидей биринчи жарым жылдык да ичинде жогорулаган, ал эми экинчи жарым жылдыктын акырына карата төмөндөгөн. Мындай циклдүү динамика көпчүлүк банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин карыз алуучуларынын бизнеси сезондук мүнөздө экендигинен улам келип чыккан.

Бүтүндөй алганда, Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин кредит портфели акыркы жылдарда (3.2.1-графикти караңыз) өсүшкө ык койгон туруктуу тенденцияга ээ.

Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин чогуу алгандагы кредит портфелинин түзүмүндө (3.2.2-график) 45,7 пайыз КАФКнын кредиттерине, 39,3 пайыз – микрофинансылык уюмдардын кредиттерине, 14,6 пайыз – кредиттик союздардын кредиттерине, 0,4 пайызы ломбарддардын кредиттерине туура келет, мында Финансы компаниясынан КС тарабынан алынган кредиттер алардын суммардык кредиттик портфелинин 50,1 пайызын түзгөн.

Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин кредиттик портфелинин түзүмү өткөн жылдын ушул эле мезгилиндегиге салыштырганда, областтар жана региондор боюнча алып караганда дээрлик өзгөргөн эмес.

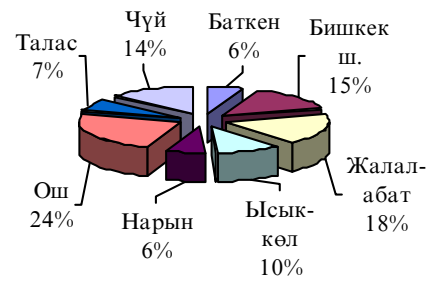
3.2.2-график. БЭФКМдин түрлөрү боюнча чогуу алгандагы кредит портфели

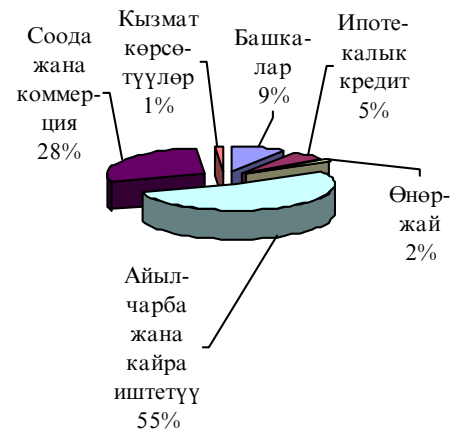
Алып көрсөк, областтар боюнча (3.2.3-график) кредиттик портфелдин негизги үлүшү Ош, Жалалабат жана Чүй областтарына туура келет. Бүтүндөй алганда, регионалдык активдүүлүк өлкөнүн калк жыш жайгашкан, айылчарба жана соода тармактарында экономикалык жигердүүлүгүн көрсөткүшкөн түштүк чөлкөмүндө жана борборунда кыйла жогору.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында банкттык эмес финансы-кредиттик мекемелердин кредитинин кыйла көлөмү – 54,5 пайыз айылчарбасына жана 28,2 пайызы соодага жумшалган (3.2.4-график). Кредиттик каражаттардын мындай бөлүштүрүлүшү КАФКнын жана микрофинансылык уюмдардын иш чөйрөсүнүн өзгөчөлүгү менен шартталган. Алып көрсөк, КАФК БЭФКМдин чогуу алгандагы кредит портфелинде эң чоң салыштырмалуу салмакка ээ болуу менен өз кредиттеринин 81,7 пайызын айылчарбасына, ал эми микрофинансылык уюмдар кредиттеринин 52,3 пайызын соода тармагына багытташкан.

3.2.3-график. БЭФКМдин областтар боюнча чогуу алгандагы кредит портфели

3.2.4-график. БЭФКМдин экономиканын секторлору боюнча чогуу алгандагы кредит портфели

3.3. Негизги тобокелдиктер

Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин иши экономика секторлору жана мекемелердин түрлөрү боюнча кредиттердин жогорку деңгээлдеги концентрациялануусу менен мүнөздөлүүдө.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында, мурдагы жалдырдагыдай эле, БЭФКМдин кредит портфелинин негизги үлүшү КАФКга туура келген.

Экономика секторлору боюнча БЭФКМдин кредит портфели, негизинен айылчарбасына жана аны менен байланыштуу элет жеринде жайгашкан бизнеске топтолгон. Бул чөйрөнү кредиттөө аба ырайынын катаал шарттарына жана элет калкынын кирешелеринин салыштырмалуу аз экендиги менен коштолгон жогорку тобокелдикке байланыштуу.

Отчеттук мезгилде БЭФКМ системасында мекемелердин түрлөрү боюнча кредиттердин концентрациялануусунун төмөндөө тенденциясы орун алган. Алып көрсөк, КАФКнын үлүшүнүн төмөндөө тенденциясы байкалган: эгерде 2005-жылдын 31-декабрына карата КАФКнын үлүшү 46,9 пайызды түзгөн болсо, 2006-жылдын 30-июнунда — 45,7 пайыз. Экономика секторлору боюнча айылчарбасына кредиттердин үлүшүнүн сезондук жогорулоосу байкалган. Айылчарбасынын үлүшү 53,4 пайыздан 54,5 пайызга чейин жогорулаган.

Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелер тарабынан берилүүчү кредиттер боюнча пайыздык чендер жетишерлик жогору бойдон калууда, бул алардын орун алып калган жогорку тобокелдиктердин ордун жабуу аракеттенгендиктери, ошондой эле калайык калктын кредиттердин ушул түрүнө карата суроо-талабынын сакталып тургандыгы менен түшүндүрүлөт. Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин кредиттери боюнча орточо пайыздык чен отчеттук мезгилде төмөнкүдөй калыптанган: МФУда – 30,9 пайыз, б.а. 2,6 пайыздык пунктка төмөндөгөн (2005-жылдын экинчи жарым жылдыгында 33,5 пайыз); КС – 25,6 пайыз (2005-жылдын экинчи жарым жылдыгындагы 26,8 пайызга караганда), КАФКда 14,3 пайыз (2005-жылдын экинчи жарым жылдыгында 15,8 пайыз) жана ломбарддарда –144,9 пайыз (2005-жылдын экинчи жарым жылдыгындагы 153,6 пайызга караганда).

IV. ТӨЛӨМ СИСТЕМАСЫ

4.1. Банктык продуктылар, тарифтер жана кызмат көрсөтүүлөр

Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктары калайык-калкка жана уюмдарга банк кызматынын кеңири чөйрөсүн тартуулайт.

Банктык кызмат көрсөтүүлөр рыногунда көрсөтүлүүчү кызматтарга тарифтер банктын ички стратегиясына ылайык белгиленет.

Банк бирдей эле кызматтар үчүн төлөмдөрдү алууга ар кыл мамилелерди колдонот:

- бир операцияны жүргүзүү үчүн катталган тарифтер;
- операциянын суммасына же эсептеги калдыктан көзкаранды тарифтер;
- жүргүзүлгөн операцияларга көзкарандысыз мезгил аралыгы үчүн төлөм;
- келишимге ылайык, жекече.

Бүтүндөй алганда, коммерциялык банктарда кызмат көрсөтүүнүн өзүнчө түрлөрүнө баалардын диапозонунун түрдүүлүгүнө карабастан, комплексинде банктар көрсөткөн кызматтарга тарифтер болжолдуу алганда бирдей.

Бүгүнкү күндө коммерциялык банктар тарабынан төмөнкүдөй кызмат көрсөтүүлөр сунушталат:

- эсептешүү-кассалык тейлөө;
- документардык операциялар;
- баалуу кагаздар менен операциялар;
- кредиттерди берүү боюнча операциялар;
- төлөм карттарын тейлөө (түрлөрү боюнча);
- «e-Клиент» ж.б. система боюнча тейлөө.

Акы алуу менен кардарларды эсептешүү-кассалык тейлөөнү ишке ашыруу менен Кыргыз Республикасынын коммерциялык банктары акысыз негизде эсептерди ачуу боюнча операцияларды сунуштайт. Алсак, отчеттук мезгил аралыгында улуттук жана четөлкө валютасында юридикалык жана жеке адамдар үчүн акысыз негизде эсептешүү эсептерин ачуу боюнча кызмат көрсөтүүчү коммерциялык банктардын саны 10 банкты түздү, бул өткөн жылдын ушул мезгил аралыгына караганда 4 эсе

1-таблица. Акча которуу системаларын тейлөөчү банктардын тизмеси

Акча которуу системасы	Коммерциялык банктын аталышы
Western Union	«Банк Бакай» ААК
	ИБ «Ысыккөл» ААК
	«Инэксимбанк» ЖАК
	«Кыргызкредит» АКБ
	«Кыргызөнөржайкурулуш-банк» ААК
	«Кыргызстан» АКБ
	АКБ «Толубай» ЖАК
	«Экобанк» ААК
Money Gram	«Энергобанк» ААК
	РК «Аманбанк» ААК
	«КИКБ» ЖАК
Contact	«Казкоммерцбанк» ААК
	РК «Аманбанк» ААК
	«Азия банкы» ААК
	ИБ «Ысыккөл» ААК
	«Халык Банк Кыргызстан» ААК
	«Кыргызстан» АКБ
	«Энергобанк» ААК
Анелик	КАБ «ФинансКредитБанк» ААК
	«АзияУниверсалБанк» ААК
	РК «Аманбанк» ААК
	ИБ «Ысыккөл» ААК
	«Инэксимбанк» ЖАК
	«Кыргызкредит» АКБ
	«Кыргызстан» АКБ
	«Экобанк» ААК
VIP Money transfer	КАБ «ФинансКредитБанк» ААК
	«АзияУниверсалБанк» ААК
	РК «Аманбанк» ААК
Migom	ИБ «Ысыккөл» ААК
	«Кыргызкредит» АКБ
	РК «Аманбанк» ААК
	«Азия банкы» ААК
Migom	ИБ «Ысыккөл» ААК
	«Экобанк» ААК
	РК «Аманбанк» ААК

Акча которуу системасы	Коммерциялык банктын аталышы
Страна Экспресс	«Эсептешүү-сактык компаниясы» ААК
Тез почта	«Кыргызкредит» АКБ
	«Эсептешүү-сактык компаниясы» ААК
UNIstream	«АзияУниверсалБанк» ААК
	РК «Аманбанк» ААК
	«Азия банкы» ААК
	ИБ «Ысыккөл» ААК
	«Халык Банк Кыргызстан» ААК
	«Кыргызкредит» АКБ
	«Кыргызстан» АКБ
	АКБ «Голубай» ЖАК
	«Экобанк» ААК
	«Энергобанк» ААК
КАБ «ФинансКредитБанк» ААК	
Xpress Money	РК «Аманбанк» ААК
Inter-Express	«Кыргызстан» АКБ
STB-express	«Экобанк» ААК
Travelex	«Экобанк» ААК

көп. Калган банктар 10 сомдон 70 USD чейин акы алышат.

Бүгүнкү күндө кредиттөө механизми жана төлөм каражаты катары колдонулуучу аккредитивдерсиз финансылык кредиттик системаны элестетүү мүмкүн эмес. Аккредитив боюнча эсептешүүдө төлөөчү банкка (эмитентке) аккредитив ачууга жана алуучуга төлөмдөрдү жүргүзүүгө, же болбосо бул ыйгарым укуктарды башка банкка (аткаруучуга) өткөрүп берүүгө тапшырма берет. Отчеттук мезгил аралыгында аккредитивдерди берүү (ачуу) боюнча кызмат көрсөтүүлөрдүн наркы аккредитив суммасынын 0,2 ден 1 пайызга чейинкини түздү.

Отчеттук мезгил аралыгында банктык гарантияны берүү үчүн өтө жогору комисиондук төлөмдөр 5-8 пайызды түздү. Бул кызмат көрсөтүүнүн баасы кепилдикти камсыздоодон көзкаранды. Мисалы, акча каражаты же ликвиддүү баалуу кагаз түрүндөгү депозит менен камсыздалган гарантияны берүү үчүн 6 айга чейинки (кошо алганда) ар бир мезгил аралыгы үчүн гарантиянын суммасынан 0,3 пайыз алынат, min 2500 сом. Эгер кепилдик күрөөнүн башка түрү менен камсыздалса, - суммадан 8 пайызга чейин алынат, min 100 USD (тастыктоочу банктын комиссиялык төлөмүн кошпогондо).

Ошондой эле, бүгүнкү күндө калк ичинде «Банктык эсепти ачпастан эле акча которуу» кызматы чоң талап менен пайдаланылууда. Азыркы учурда Кыргыз Республикасынын аймагында акча которууну 13 эларалык системалар ишке ашырышат - «Western Union», «Money Gram», «Contact», «Анелик», «VIP Money transfer», «Xpress Money», «Migom», «UNIstream», «Страна Экспресс», «Тез почта», «InterExpress», «STB-express», «Travelex» (1-таблица).

Эсепти ачпай туруп, дүйнөнүн каалагандай өлкөсүнө тез жана коопсуз которуу акча которуу системасынын негизги артыкчылыгы болуп саналат.

Акыркы учурда банктык кызмат көрсөтүү рыногунда электрондук коммерциянын кеңири жайылтылган бир түрү болгон Интернет-банкинг сыяктуу кызмат кеңири таанымал болууда. Интернет-банкинг Интернетти пайдаланууга мүмкүн болгон кайсы болбосун жерден төлөмдөрдү валюталоонун учурдагы жана келечек даталарында ишке ашыруу-

уга, өзүнүн эсебиндеги акча каражаттарынын жылышы жөнүндө маалыматты алууга, эсеп боюнча көчүрмөлөрдү алууга, эсептердеги калдыктарды байкаштырууга, валюталарды сатып алуу, сатуу жана которууга мүмкүндүк берет. Мындай система берилген төлөм документтеринин архивин түзүүгө жана эсеп боюнча болжолдоо түзүүгө мүмкүндүк берет. Интернет-банкинг системасына кошулуу диапозону 40 USD дан 4200 сомго чейин өзгөрүп турат.

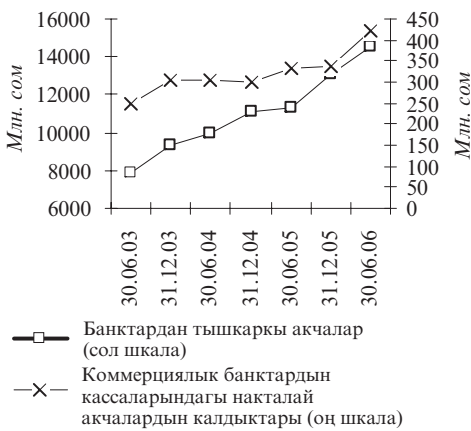
Банктык кызмат көрсөтүүлөрдүн рыногунда төмөнкү кызмат көрсөтүүлөрдүн түрлөрү чоң суроо-талапка ээ болууда:

- алмашуу бюролорун тейлөө;
- банкта баалуулуктарды сактоо;
- Улуттук банктын каттоо курстарын берүү;
- практика, стажировка өтүү;
- жана башкалар,

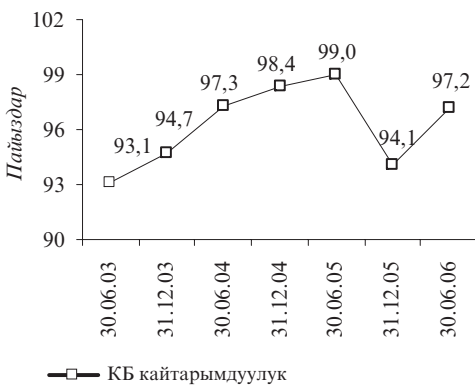
алардын наркы кеткен чыгымдардан улам ар бир банк тарабынан өз алдынча белгиленет.

4.2. Нак жана нак эмес жүгүртүүлөр

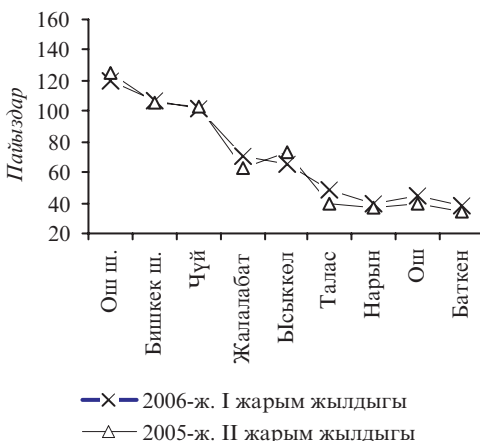
4.2.1-график. Жүгүртүүдөгү акчалардын динамикасы

4.2.2-график. Накталай акчалардын кайтарымдуулугунун көрсөткүчүнүн динамикасы

4.2.3-график. Коммерциялык банктардын кассаларындагы накталай акчалардын кайтарымдуулугунун көрсөткүчү

Жүгүртүүдөгү акчалардын жалпы суммасы 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгына карата 14 971,0 млн. сомду түздү. 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында жүгүртүүдөгү акчалардын өсүшү 2005-жылдын экинчи жарым жылдыгында салыштырмалуу 1557, 2 млн. сомду, өсүш – 11,6 пайызды түздү.

Жүгүртүүдөгү акчалардын жалпы суммасынан – 423,6 млн. сом же 2,9 пайыз коммерциялык банктардын кассаларында болгон.

Жүгүртүүдөгү акчалардын динамикасы 4.2.1-графикте көрсөтүлгөн.

Жүгүртүүдөгү акчалардын өсүшү социалдык пакет боюнча мамлекеттик төлөөлөрдүн, өнүгүп жаткан чакан жана орто бизнес тарабынан аларга суроо-талаптын жогорулашы, накталай эмес жана төлөм каражаттарынын начар жайылтылышы менен байланышкан,

Накталай акчаларды жүгүртүүнү өнүктүрүүнүн деңгээлин мүнөздөөчү негизги көрсөткүч болуп, коммерциялык банктардын кассаларына накталай акчалардын кайтарымдуулугу саналат. 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгы үчүн коммерциялык банктардын кассаларына накталай акча каражаттарынын кайтарымдуулугу 97,2 пайызды түздү, бул 2005-жылдын экинчи жарым жылдыгы үчүн 3,1 пайыздык пунктка көп. Накталай акчалардын кайтарымдуулугунун көрсөткүчүнүн динамикасы 4.2.2-графиктинде келтирилген.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында накталай акчалардын кайтарымдуулугунун эң жогорку көрсөткүчү Ош шаары боюнча – 119,8 пайыз, эң төмөнкү көрсөткүчү Баткен областы боюнча – 38,2 пайыз болгон (4.2.3-графикти карагыла). Бишкек шаары боюнча накталай акчалардын кайтарымдуулугу мурдагы деңгээлде болуп, 106,4 пайызды, Чүй областы боюнча – 101,4 пайызды түзгөн. Ош, Бишкек шаарлары жана Чүй областы боюнча накталай акчалардын кайтарымдуулугунун жогорку пайызы алардын бир кыйла каныккан рыногу жана (бирок, жалпысынан алганда, Ош областы боюнча накталай акчалардын кайтарымдуулук пайызы бир кыйла төмөн) көптөгөн банктардын жана финансы мекемелеринин, соода, өнөржай ишканаларынын республиканын борборунда жана Чүй областында топтолушу

менен байланыштуу. Бүтүндөй алганда республикада областтар боюнча накталай акчалардын кайтарымдуулугу бир азга гана көбөйгөн.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында коммерциялык банктардын кассаларынан 44 969,6 млн. сом берилген, бул 2005-жылдын экинчи жарым жылдыгындагыга караганда, 5 003,4 млн. сомго же 12,5 пайызга көп. Накталай акчаларды берүүнүн көбөйүүсү төмөнкү чыгаша статьялары боюнча болгон:

- четөлкө валюталарын сатып алууга – 986,9 млн. сом же 27,8 пайызга жана 4 532,1 млн. сомду түзгөн;
- башка сарптоолорго – 4 443,2 млн. сом же 15,3 пайызга жана 33 410,8 млн. сомду түзгөн.

«Пенсиялар жана жөлөкпулдар» статьялары боюнча төлөп берүүлөр – 136,9 млн. сомго же 4,8 пайызга төмөндөгөн жана 2 865,3 млн. сомду түзгөн.

Бюджеттик уюмдардын эмгек акысын төлөп берүүгө накталай акчаларды берүү 4 161,5 млн. сомду түздү жана 2005-жылдын экинчи жарым жылдыгына салыштырганда 289,7 млн. сомго же 7,0 пайызга аз болгон.

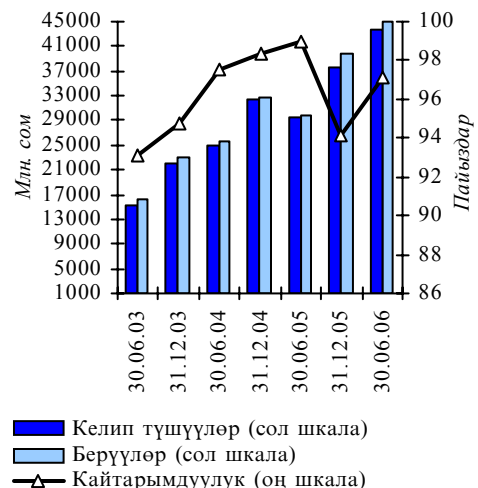
2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында коммерциялык банктардын кассаларына 43 693,4 млн. сом келип түшкөн, бул 2005-жылдын экинчи жарым жылдыгындагыга салыштырганда 6 074,7 млн. сомго же 16,1 пайызга көп. Накталай акчалардын келип түшүүлөрүнүн көбөйүүсү келип түшүүлөрдүн бардык статьялары боюнча болгон:

- салык, пошлиналар – 90,7 млн. сомго же 2,4 пайызга жана 3 847,9 млн. сомду түздү;
- четөлкө валюталарын сатуу – 1 063,8 млн. сомго же 36,5 пайызга жана 3 974,9 млн. сомду түзгөн;
- «башка келип түшүүлөр» – 4 920,2 млн. сомго же 15,9 пайызга жана 35 870,6 млн. сомду түздү.

Накталай акчалардын келип түшүүсүнүн жана берилишинин, алардын коммерциялык банктардын кассаларына кайтарымдуулугунун көрсөткүчүнүн өзгөрүүсү 4.2.4-графиктинде берилген.

Ошентип, жүгүртүүдө накталай акчалардын өсүшү экономиканын накталай акчага реалдуу керектөөсү менен шартталган жана аларга суроо-талаптын жогорулашын чагылдырат.

4.2.4-график. Накталай акчалардын келип түшүүсүнүн жана берилишинин, алардын коммерциялык банктардын кассаларына кайтарымдуулугунун көрсөткүчү

Накталай эмес акча жүгүртүүлөр

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча Кыргыз Республикасынын банктар аралык төлөм системасы аркылуу жалпы суммасы 77 451,6 млн. сомду түзгөн 914,3 миң төлөм жүргүзүлгөн. 2005-жылдын ушул мезгил аралыгындагы көрсөткүчкө салыштырганда төлөмдөрдүн көлөмү 17,1 пайызга көбөйгөн, клиринг транзакцияларынын санынын көбөйүүсүнүн негизинде төлөмдөрдүн саны 78,9 пайызга көбөйдү.

Банктар аралык төлөмдөрдүн агымы Кыргыз Республикасынын төлөм системалары боюнча төмөнкүдөй бөлүштүрүлүшөт:

- grosстук эсептердин банктар аралык системасы ири жана мөөнөттүү төлөмдөрдү жүргүзүү, банктар аралык финансы рынокторундагы бүтүмдөр боюнча токтоосуз жана акыркы эсептешүүлөрдү камсыздоо, эларалык төлөм системаларына андан ары интеграциялоо үчүн дайындалган;
- клирингдик төлөмдөрдүн банктар аралык системасы алар боюнча токтоосуз акыркы эсептешүү талап кылынбаган, банктардын жана алардын кардарларынын чекене жана утурумдук төлөмдөрүн жүргүзүү үчүн дайындалган;
- банктык төлөм карттарын колдонуу менен жүргүзүлгөн төлөмдөрдүн системалары Кыргыз Республикасынын аймагында карттарды колдонуу менен чекене, утурумдук төлөмдөрдү өз убагында жана коопсуз жүргүзүү үчүн дайындалган.

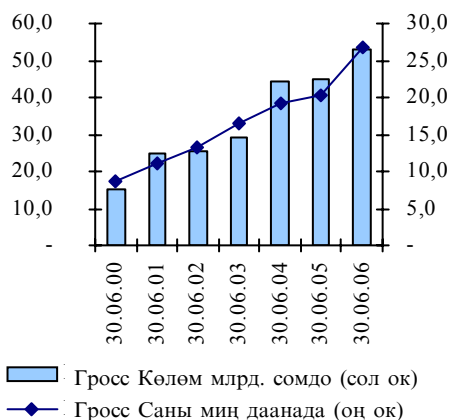
Ири төлөмдөр системасы

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгы ичинде эсептешүүлөрдүн grosстук системасы боюнча суммасы 53 173, 03 млн. сом болгон 26 881 төлөм жүргүзүлгөн. Өткөн жылдын ушул мезгил аралыгындагыга салыштырганда төлөмдөрдүн көлөмү 18,6 пайызга көбөйдү (4.2.5-график).

Grosстук системада төлөмдөрдүн көлөмүнүн жалпы өсүшүнө карабастан, отчеттук мезгил аралыгынын ичинде кредиттер боюнча жүргүзүлгөн операциялар боюнча көлөмдүн төмөндөөсү (-74,3 пайызга) байкалды.

Кириш жана чыгыш grosстук төлөмдөрдүн санынын түзүмүндө көбүнчө үлүш Улуттук банктын төлөмдөрүнө туура келет (тиешелүүлүгүнө жараша 26,1 пайыз жана 26,9 пайыз).

4.2.5-график. Grosстук система боюнча төлөмдөрдүн көлөмү жана саны

Чекене жана утурумдук төлөмдөрдүн системасы

Төлөмдөрдүн клирингдик системасы боюнча жүргүзүлгөн төлөмдөрүнүн көлөмү 2005-жылдын ушул мезгил аралыгына салыштырганда 13,8 пайызга көбөйдү жана 24 278,66 млн. сомду түздү. Төлөмдөрдүн жалпы саны 80,8 пайызга же 396,8 миң төлөмгө (4.2.6-график) көбөйгөн, бул кирешелер боюнча жүргүзүлгөн операциялар боюнча төлөмдөрдүн санынын жогорулашы менен шартталган.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча клирингдик төлөмдөрдүн санынын жана көлөмүнүн региондук түзүмүндө Чүй областы жана Бишкек шаары лидер болуп саналат. Алардын үлүшүнө көлөмдүн 81,2 пайызы жана клирингдик төлөмдөрдүн санынын 52,9 пайызы (4.2.8-график) туура келди. 2005-жылдын ушул мезгил аралыгына салыштырганда абал эч өзгөрүүсүз калган.

Банктык төлөм карттары менен эсептешүү системасы

Кыргыз Республикасынын Улуттук банкы төлөм жүгүртүлүшүндө банктык төлөм карттары өңдүү прогрессивдүү төлөм каражатын өнүктүрүүгө олуттуу көңүл бурат.

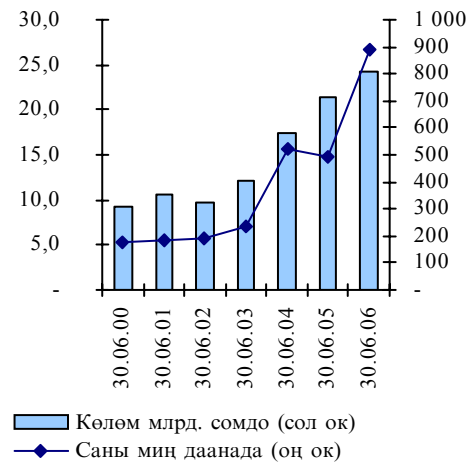
2006-жылдын биринчи жарым жылдыгынын жыйынтыгы боюнча эквайрингди жана кардарларды банктык карттарды колдонуу менен эсептешүү-кассалык тейлөөнү 15 (20нын ичинен) финансы-кредиттик мекемелер жүргүзгөн, алардын ичинен 9 эмитент болуп саналышат жана эларалык (7 банк) жана локалдык (4 банк) системалардын карттарын чыгарышат.

Жүргүзүлгөн операциялардын саны боюнча «Демир Кыргыз Интернэшнл банк» ЖАК лидер болуп эсептелет, анын жүргүзгөн операцияларынын жалпы саны 124,1 миң операцияны түздү (бул операциялардын жалпы санынын 38,6 пайызын түзөт).

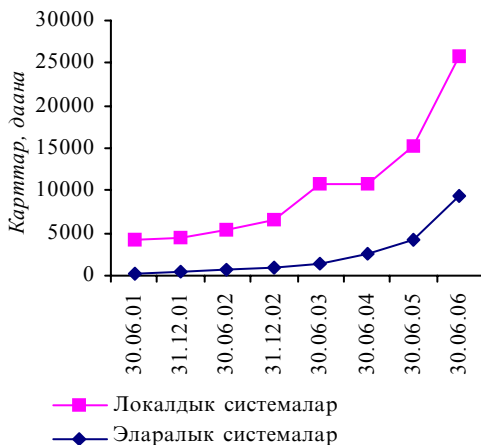
Жүргүзүлгөн операциялардын көлөмү боюнча «Казкоммерцбанк Кыргызстан» ААКсы алдынкы абалда турат жана 394,8 млн. сомду түзөт (бул транзакциялардын жалпы көлөмүнүн 71,4 пайызын жана эларалык системалар боюнча транзакциялардын көлөмүнүн 67,1 пайызын түзөт).

Отчеттук мезгил аралыгынын ичинде төлөм карттарынын рыноктогу активдешүүсү байкалды, бул эмитирленген карттардын жана аларды колдонуу

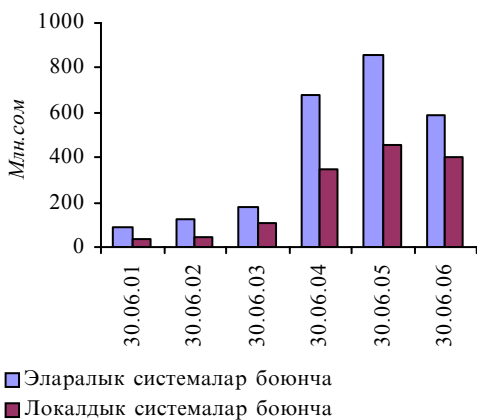
4.2.6-график. Клиринг системасы боюнча төлөмдөрдүн көлөмүнүн жана санынын динамикасы

4.2.7-график. Чыгарылган карттардын санынын динамикасы

4.2.8-график. Пластикалык карттарды колдонуу менен транзакциялардын көлөмүнүн динамикасы

менен жүргүзүлгөн операциялардын санынын көбөйүүсүн күбөлөндүрөт. Алсак, 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында эмитирленген карттардын жалпы саны 25,8 миң даанага жетти, бул өткөн жылдын ушул мезгил аралыгына салыштырганда 59,2 пайызга көп (4.2.7-график).

Карттар боюнча жүргүзүлгөн операциялардын жалпы саны жана көлөмү 2005-жылдын ушул мезгилиндегиге салыштырганда, тиешелүүлүгүнө жараша 31,5 пайызга жана 11,9 пайызга төмөндөгөн (4.2.8-график).

Жүргүзүлгөн операциялардын негизги көлөмү накталай акча алуу боюнча операцияларга туура келет – 910,4 млн. сом, соода-сервистик түйүндөрдөгү жүгүртүү 77,3 млн. сомду түздү. Ошентип, накталай акча алуу боюнча операциялардын соода түйүндөрүндө накталай эмес төлөмдөргө болгон катышы, тиешелүүлүгүнө жараша 92,8 пайыздын 7,8 пайызга болгон катышын түзөт. Бул факт эмитирленген карттардын көпчүлүгү «эмгек акылык» экендигин жана аларды тейлөөнүн инфраструктурасы жетиштүү өнүкпөгөндүгүн күбөлөндүрөт.

Эларалык жана локалдык системалар карттарынын базасында «эмгек акы» долбоорлорун жүзөгө ашыруу Кыргызстандын төлөм карттарынын рыногунда алдынкылардан болгон банктарды өнүктүрүү стратегиясынын артыкчылыктуу багыттарынын бири болуп саналат. Дал ушул долбоорлордун эсебинен банктар карттардын эмиссиясынын жана операциялардын көлөмүнүн байкаларлык өсүшүнө жетишүүдө, бул банктык карттар рыногунда банктардын позицияларын бекемдөө багытында алдыга олуттуу кадам таштаганга мүмкүндүк берет.

Эларалык жана локалдык системалар карттарынын базасында «эмгек акы» долбоорлорун жүзөгө ашыруу жана кеңейтүү боюнча ишчараларды 4 коммерциялык банк жүргүзөт: «Эсептешүү-сактык компаниясы» ААК, «Демир Кыргыз Интернэшнл банк» ЖАК, «Казкоммерцбанк Кыргызстан» ААК жана «Экобанк» ААК. Бүтүндөй алганда, 134 долбоордун алкагында банктар тарабынан 16,2 миң карт сатылып өткөрүлгөн, ал чыгарылган карттардын жалпы санынын 62,7 пайызын түзөт.

Коммерциялык банктар карттарды кабыл алуу жана тейлөө боюнча инфраструктураны өнүктүрүү боюнча ишчараларды жүзөгө ашырууну улантышуу-

уда. Ошентип, 2006-жылдын 1-июлуна карата иштеп жаткан терминалдардын жалпы саны:

- Алай-Кард системасы боюнча – 79 терминал жана 5 банкомат;
- Демир 24 системасы боюнча – 58 терминал жана 17 банкомат;
- Union card системасы боюнча – 2 импринтер;
- эларалык системалар боюнча – 221 терминал, 15 импринтер жана 15 банкомат.

Акча которууларды кошо алганда, чегаралар аралык төлөмдөр

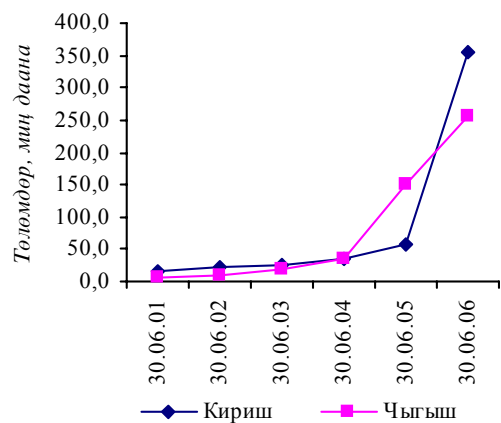
Азыркы учурда Кыргыз Республикасында SWIFT мүчөлөрү болуп 20 коммерциялык банк эсептелет, бул 2005-жылдын биринчи жарым жылдыгындагыга караганда 4 банкка көп. Алардын ичинен 5 банк SWIFT интерфейси менен өз алдынча иштейт жана 16 банк (Улуттук банкты кошо алганда) SWIFT ЖПТ¹ жалпы интерфейси аркылуу иш алып барышат.

SWIFT түйүнү боюнча төлөмдөрдү анализдөө төлөмдөрдүн саны сыяктуу эле, акча которуулардын көлөмү боюнча дагы көрсөткүчтөрдүн активдүү өсүшүн көрсөтөт. Алсак, 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында чыгыш төлөмдөрүнүн саны 254,9 миң даананы түздү, бул 2005-жылдын биринчи жарым жылдыгындагыга караганда 1,7 эсеге көп. Кириш төлөмдөрдүн саны 355 минди түздү, бул 2005-жылдын 1-жарым жылдыгына салыштырганда 6 эсе көп (4.2.9-график).

Төлөмдөрдүн санынын туруктуу өсүшү SWIFT системасына Улуттук банктын SWIFT ЖПТ аркылуу же түз кошулган банктардын санынын көбөйүүсү жана андан тышкары кээ бир учурда, эларалык төлөмдөрдү ишке ашыруучу банктардын кардарларынын транзакцияларынын өсүшү менен шартталган.

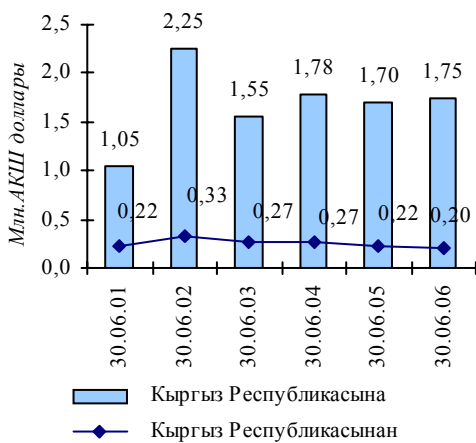
Бир катар коммерциялык банктар чектердин төмөнкү түрлөрү (9) менен операцияларды жүргүзөт: «*American Express*», «*MasterCard*», «*Visa*» жана Кыргыз Республикасынын резидент эместердин - банк мекемелеринин *өздүк чектери*. Алардын ичинен кеңири таанымалы «*American Express*» чектери эсептелет. 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында 43,8 млн. сом суммада 1 438 операция жүргүзүлгөн, бул чек менен жүргүзүлгөн операциялардын жалпы санынын жана көлөмүнүн тиешелүүлүгүнө жараша 95,3 пайызды жана 90,6 пайызды түздү.

4.2.9-график. SWIFT түйүнү боюнча транзакциялардын динамикасы

¹ SWIFT Жамааттык пайдалануу түйүнү.

4.2.10-график. Почталык акча которуулардын динамикасы

Жол чегин колдонуу менен жүргүзүлгөн операциялардын саны 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында жалпы көлөмү 48,3 млн. сомдо 1 508 операцияны түзгөн. Операциялардын саны 2005-жылдын биринчи жарым жылдыгына салыштырганда 32,5 пайызга көбөйгөн, ал эми операциялардын көлөмү 51,9 пайызга азайган.

Жол чегин колдонуу өзүнүн спецификасынын күчүндө Кыргыз Республикасынын калкы тарабынан талап кылынбаган бойдон калуусун белгилей кетүү зарыл.

Кыргыз Республикасынын банктык мекемелеринен тышкары, почталык жана телеграфтык которууларды кабыл алууну жана төлөөнү бардык бөлүмчөлөрү жүргүзгөн «Кыргыз почтасы» Мамлекеттик ишканасы акча каражаттарын которуу боюнча кызмат көрсөтөт.

Кыргыз Республикасына почталык акча которуулардын жалпы көлөмү 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында 1,751 млн. USD түздү, анын ичинде КМШ жана алыскы четөлкөлөрдөн тиешелүүлүгүнө жараша – 1,7455 млн. USD жана 5 500 USD түзгөн. Ошол эле учурда, Кыргыз Республикасынан которуулар болгону 203,8 миң USD түзгөн.

Анын үстүндө, которуулар КМШ өлкөлөрүнө гана жүзөгө ашырылган. Кыргыз Республикасына жана андан почталык которуулардын ортосундагы оң айырма отчеттук мезгилде 1,3 млн. USD түздү (4.2.10-график).

Отчеттук мезгилде КМШ жана алыскы четөлкөлөрдөн Кыргыз Республикасына почталык которуулардын көрсөткүчтөрүнүн 2005-жылдын ушул мезгил аралыгындагы маалыматтар менен салыштырмалуу анализдөө акча каражаттарынын агымынын 1,8 пайызга жогорулоосун көрсөттү.

V. РЕАЛДУУ СЕКТОРДУН АБАЛЫ

5.1. Үй чарбасы

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында калайык-калктын реалдуу кирешелеринин өсүшү негизги керектөө товарларынын наркынын өсүшүн жогорулаткан, буга барынан мурда инфляциянын төмөн арымы шарт түзгөн.

2006-жылдын январь-июнь айларында номиналдык орточо айлык эмгек акы 2788,3 сомду түзүү менен 2005-жылдын тиешелүү мезгил аралыгына салыштырмалуу номиналдык мааниде алганда 17,9 пайызга жана реалдуу мааниде алганда 11,2 пайызга өскөн. Өз кезегинде орточо айлык минималдуу керектөө бюджетти 2006-жылдын январь-июнь айларында 1971,0 сомду түздү жана 2005-жылдын ушул мезгил аралыгына салыштырмалуу 6,1 пайызга көбөйгөн.

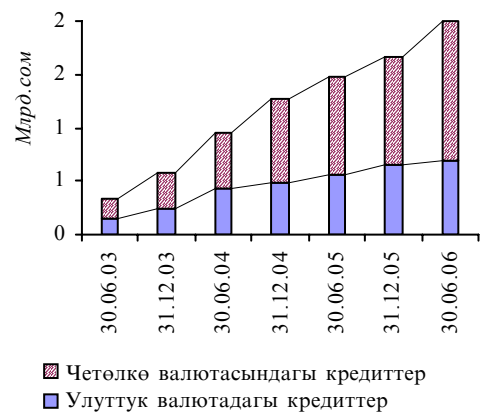
5.1.1. Финансы-кредиттик мекемелердин алдындагы милдеттенмелер

Үй чарбасы секторунун 2006-жылдын 30-июнуна карата банк тутумунун алдындагы милдеттенмелери 2,0 млрд. сомду түзүү менен жыл башынан бери 19,8 пайызга өскөн. Милдеттенмелердин түзүмүндө, мурдагыдай эле, четөлкө валютасындагы кредиттердин өсүш тенденциясы байкалууда (5.1.1.1-графикти карагыла).

Четөлкө валютасындагы милдеттенмелер 28,7 пайызга өстү жана 2006-жылдын 30-июнуна карата 1,3 млрд. сомду, улуттук валютада 5,7 пайызга өстү жана 0,7 млрд. сомду түздү. Кредиттердин түзүмүндө жыл башынан төмөнкү өзгөрүүлөр байкалды: улуттук валютада кредиттердин үлүшү 38,8 пайыздан 34,2 пайызга төмөндөгөн, ал эми четөлкөлүк валютада кредиттердин үлүшү 61,2 пайыздан 65,8 пайызга чейин көбөйгөн.

Жалпысынан 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында 2005-жылдын биринчи жарым жылдыгына салыштырганда жаңыдан берилген кредиттердин жалпы көлөмү 78,9 пайызга өстү. Анын ичинде даярдоого жана кайра иштеп чыгууга кредиттер – 4,4 эсе, ошондой эле айылчарбасына берилүүчү кредит-

5.1.1.1-график. Жеке адамдардын банктардын алдындагы милдеттенмелери

тер – 3,3 эсе, ипотекалык кредиттер – 2,8 эсе, курулушка – 2,7 эсе өстү. Соода мурдагыдай эле кредиттөөнүн негизги чөйрөсү болуп калууда жана берилген кредиттердин жалпы көлөмүнүн 45,6 пайызын ээлейт. Бардыгы болуп, 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында соодага берилүүчү кредиттердин көлөмү 2005-жылдын биринчи жарым жылдыгына салыштырганда 83,3 пайызга өскөн.

Курулушка берилүүчү кредиттердин салыштырмалуу салмагы өскөн жана 2005-жылдын январь-июнь айларындагы 7,7 пайызга салыштырганда 11,5 пайызды түзгөн, бул барынан мурда туракжай жана үлүштүк курулуштун өсүшү менен түшүндүрүлөт. Ошондой эле бул, ипотекалык кредиттердин өсүшү жана берилүүчү кредиттердин структурасында алардын үлүшүнүн 2005-жылдын январь-июнь айларындагы 4,0 пайыздан 2006-жылдын январь-июнь айларындагы 6,2 пайызга чейин көбөйүшү менен коштолгон. Айылчарбасына берилүүчү кредиттердин үлүшү 2,9 пайызды түзгөн, бул өткөн жылдагыларга караганда кыйла жогору (2005-жылдын январь-июнь айларында 1,6 пайыз).

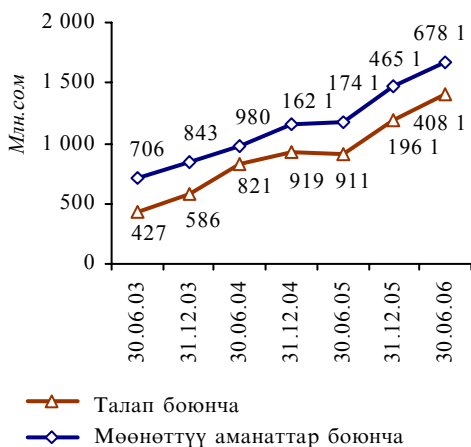
Ушул фондо өнөржайды кредиттөөнүн үлүшү төмөндөгөн жана 2005-жылдын биринчи жарым жылдыгындагы 12,5 пайызга салыштырганда 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында берилген кредиттердин жалпы көлөмүнүн 7,2 пайызын түзөт.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында керектөө кредиттери боюнча орто салмактанып алынган чен улуттук валютада 25,8 пайызды, четөлкөлүк валютадагы кредиттер боюнча 23,0 пайызды түздү. Керектөө кредиттөөлөрүнүн көлөмү 2005-жылдын биринчи жарым жылдыгындагыга салыштырганда 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында 70 пайызга өскөн, бул калайык-калкка банктын ушул түрдөгү кызмат көрсөтүүлөрүнүн кеңейиши тууралуу күбөлөндүрөт.

5.1.2. Калктын жыйымдары

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында жеке адамдардын иштеп жаткан коммерциялык банктардагы депозиттеринин жана аманаттарынын өсүү тенденциялары уланган (5.1.2.1-графикти карагыла). 2006-жылдын 30-июнуна карата алардын көлөмү 3,1 млрд. сомду түзгөн жана жыл ичинде 48,0 пайызга өскөн. Банк тутумун андан ары чыңдоо банк тутуму-

5.1.2.1-график. Жеке адамдардын аманаттары

нун депозиттеринде жайгаштырылган жеке адамдардын өздүк жыйымдарынын көбөйүүсүнө алып келди.

Калайык-калктын аманаттарынын түзүмүндө мурдагыдай эле жогорку үлүштү четөлкө валютасындагы депозиттер ээлейт – 64,6 пайыз. Ошентсе да, улуттук валютадагы депозиттер четөлкө валютасына караганда (өсүш – 12,6 пайыз), 2006-жылдын башынан кыйла тез арымда (өсүш – 22,4 пайыз) өскөн. Мындай динамика сомдун алмашуу курсун чыңдоонун жана калктын улуттук валютага ишенимин жогорулатуунун жыйынтыгы болуп саналат.

Калктын улуттук валютадагы аманаттарынын түзүмүндө мөөнөттүү депозиттердин үлүшү басымдуулук кылат – 65,4 пайыз. Ошол эле учурда, калайык-калктын четөлкө валютасындагы аманаттарынын түзүмүндө талап боюнча төлөнүүчү депозиттер мөөнөттүү депозиттерден кыйла жогору болгон.

5.2. Корпоративдик сектор

5.2.1. Финансы-кредиттик мекемелердин алдындагы милдеттенмелер

2006-жылдын 1-июлуна карата расмий катталган чарба жүргүзүүчү субъекттердин саны 332,8 миң субъектти түзгөн жана 2005-жылга салыштырганда 7,2 пайызга өскөн. Чарба жүргүзүүчү субъекттердин олуттуу үлүшү айыл чарбасында – 42,6 пайыз, соода, автомобилдерди жана үй тиричилик буюмдарын оңдоо чөйрөсүндө – 29,7 пайыз, транспорт жана байланыш жагында – 6,4 пайыз катталган. Бардык юридикалык жактардын олуттуу бөлүгү – 86,2 пайызы жеке менчикте турат. Иштеп жаткан чарба жүргүзүүчү субъекттердин саны анын жалпы санынын 67,2 пайызын түзөт.

Фермердик чарбаларды кошпогондо, иштеп жаткан чарба жүргүзүүчү субъекттердин жалпы санында жеке ишкерлердин үлүшү 2006-жылдын 1-июлуна карата 73,1 пайызды түздү, «чакан»¹ ишканалардын үлүшү 17,6 пайызды, «орто» – 3,6 пайызды жана «ирилери» – 1,8 пайызды түздү.

Иштеп жаткан коммерциялык банктардын алдында ишканалардын жана уюмдардын чогуу алгандагы карыздары көбөйүү тенденциясына ээ. Ал жыл башындагы 20,2 пайызга салыштырмалуу көбөйүү менен 2006-жылдын 1-июлуна карата 7,5 млрд. сомду түзгөн (5.2.1.1-графикти карагыла). Ошону менен, улуттук валютадагы кредиттер 49,5 пайызга өскөн жана алардын үлүшү реалдуу сектордун ишканаларына кредиттердин жалпы көлөмүнүн 24,3 пайызынан 30,2 пайызга көбөйгөн.

Улуттук валютада берилген кредиттер боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чендердин төмөндөшү бардык категориялар боюнча белгиленүүдө, төмөнкүлөрдөн тышкары, өнөржай үчүн – 24,6 пайыз (2005-жылдын биринчи жарым жылдыгында 23,8 пайыз), айылчарбасы үчүн – 28,7 пайыз (24,5 пайыз), даярдоо жана кайра иштеп чыгаруу үчүн – 29,1 пайыз (25,8 пайыз).

2006-жылдын 1-июлуна карата улуттук валютада берилген кредиттер боюнча орточо салмакталып алынган пайыздык чен 2006-жылдын биринчи жарым

5.2.1.1-график. Корпоративдик сектордун коммерциялык банктардын алдындагы карыздарынын динамикасы

¹ Улуттук статистика комитетинин классификациясында «чакан» ишканалар катары 50 адамга чейин жумуш менен камсыз кылынган ишканалар, «орто» катары – 51-200 чейин адамды камтыган, «ири» ишканалар болуп, 201ден ашык адамдарды иш менен камсыз кылган ишканалар эсептелет.

жылдыгында транспорт жана байланыш үчүн – 21,5 пайызды, соода үчүн – 27,0 пайызды, курулуш үчүн – 20,5 пайызды түзгөн.

Четөлкө валютасында берилген кредиттер боюнча орточо салмактанып алынган пайыздык чендер 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында 2005-жылдын ушул мезгил аралыгындагыга салыштырганда кредиттердин бардык түрлөрү боюнча төмөндөгөн жана 2006-жылдын 1-июлунда өнөржай үчүн 13,6 пайызды, айылчарбасы үчүн – 20,9 пайызды, транспорт жана байланыш үчүн – 20,1 пайызды жана соода үчүн 19,5 пайызды түзгөн.

Акыркы үч жылдын ичинде жаңыдан берилген кредиттер боюнча пайыздык чендердин төмөндөөсү улантылууда, бул акыркы жылдары финансы секторунун чыңдалуусу менен шартталган, ал тууралуу узак мөөнөттүү кредиттердин үлүшүнүн 2003-жылдын биринчи жарым жылдыгындагы 23,7 пайыздан 2006-жылдын ушул эле мезгил аралыгындагы 37,1 пайызга чейин өсүш фактысы күбөлөндүрөт. Мындан сырткары, банктык эмес секторду чыңдоо кредиттөө рыногунда банктык мекемелер менен атаандаштыктын күч алышына алып келди, бул кредиттер боюнча чендердин төмөндөшүнө оң таасир тийгизет.

5.2.2 Дебитордук жана кредитордук карыздардын абалы

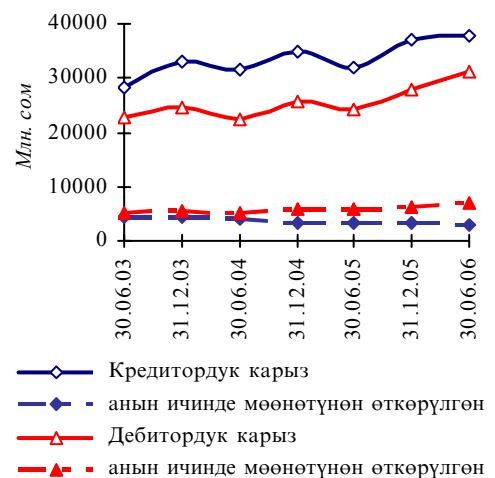
Акыркы жылдарда ишканаларда кредитордук сыяктуу эле, дебитордук карыздын суммасынын бир азга өсүшү байкалууда (5.2.2.1-графикти карагыла).

Абсолюттук мааниде алганда ишканалардын жана уюмдардын 2006-жылдын 1-июлуна карата дебитордук карызы² 31 142,4 млн. сомду түздү жана жыл башына салыштырганда 11,0 пайызга өскөн. Республиканын чарба жүргүзүүчү субъекттери менен түзүлгөн дебитордук карыздын үлүшү 77,9 пайызды түздү.

Дебитордук карыздардын жалпы көлөмүндө эң олуттуу салыштырмалуу салмакты өнөржай ишканалары ээлейт – 60,2 пайыз, анын ичинде электр энергиясын иштеп чыгаруу жана бөлүштүрүү боюнча ишканаларга – 41,5 пайыз, транспорт жана байланышка – 16,7 пайыз, сооданы уюштуруу, автомобилдерди, тиричилик буюмдарын жана жеке керектөө буюмдарын оңдоого – 13,4 пайыз туура келет.

Мөөнөтүнөн өткөрүлүп жиберилген дебитордук

5.2.2.1-график. Корпоративдик сектордун дебитордук жана кредитордук карыздарынын динамикасы

² Улуттук статистика комитетинин алдынала маалыматтары боюнча.

карыздын көлөмү 2006-жылдын башталышына салыштырганда 13,5 пайызга өскөн жана 2006-жылдын 1-июлуна карата 7,1 млрд. сомду же дебитордук карыздын жалпы көлөмүнө карата 22,7 пайызды түздү. Мөөнөтүнөн өткөрүлүп жиберилген дебитордук карыздын чоң көлөмү (75,9 пайызы) электрэнергиясын, газды, бууну жана сууну өндүрүү жана бөлүштүрүү боюнча ишканаларга, 12,7 пайыз – кайра иштетүү өнөржайына туура келет.

Кредиттик карыз өсүш тенденциясына ээ болууда жана 2006-жылдын 1-июлуна карата 37,6 млрд. сомду түздү, ошону менен ички кредиттик карыздын үлүшү 77,9 пайызды түздү.

Бүтүндөй алганда, корпоративдик сектор үчүн кредиттик карыздын жалпы көлөмүнө мөөнөтүнөн өткөрүлүп жиберилген кредиттик карыздын катышы төмөндөө тенденциясына ээ жана 2006-жылдын 1-июлуна карата 7,3 пайызды түзгөн (2006-жылдын 1-январына карата – 8,9 пайыз).

Дебитордук карыздан кредитордук карыздын артып турушун мүнөздөөчү көрсөткүч жыл башындагы 31,5 пайызга салыштырмалуу 2006-жылдын 1-июлуна карата 20,8 пайызга кескин төмөндөгөн.

5.2.3. Финансылык натыйжалар

Реалдуу сектордун ишканаларынын 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгындагы операциялык түшкөн пайдасы 2,3 млрд. сомду түздү, бул 2005-жылдын тиешелүү мезгил аралыгындагы караганда 39,8 пайызга төмөн. Баланстык пайда 25,3 пайызга кыскаруу менен 1,9 млрд. сомду түзгөн.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында пайда алган ишканалардын саны 2005-жылдын биринчи жарым жылдыгындагы 32 пайызга салыштырганда 34,7 пайызды түзгөн.

Ишканалар тарабынан 2006-жылдын январь-июнь айларында түшкөн акчанын көлөмү 14,0 пайызга өскөн жана 54,8 млрд. сомду түздү.

Реалдуу сектордун ишканаларынын бардык түшкөн акчанын негизги үлүшү (47,3 пайыз) өнөржай ишканаларынан алынган. Бул 2005-жылдын биринчи жарым жылдыгындагы 52,6 пайыз үлүшүнө караганда төмөн болгон. Бул сооданын активдүү өсүшү жана өнөржайдагы төмөндөө фонунда болду.

Баланстык пайданын негизги көлөмү 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында байланыш ишканаларында – 1,0 млрд. сом, металлургия өндүрүшүндө

– 815 млн. сом, дүң соода жана агенттер аркылуу соода жүргүзүүчү уюмдарда – 487 млн. сом суммасында катталган. 2006-жылдын талдоого алынып жаткан мезгил аралыгында баланстык олуттуу чыгымдар азык-түлүк продуктыларын өндүрүү боюнча ишканалар тарабынан – 1 млрд. сом, электрэнергиясын, газды, бууну жана сууну өндүрүү жана бөлүштүрүү боюнча ишканалар тарабынан - 345,6 млн. сом суммасында жол берилген.

Бүтүндөй 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында реалдуу сектордун ишканалары өздөрүнүн финансылык натыйжаларын бир кыйла начарлатканына карабастан, рентабелдүү эмес ишканалардын үлүшү каралып жаткан мезгил аралыгында 2005-жылдын ушул мезгил аралыгындагыга салыштырганда 3 пайыздык пунктка кыскарган жана отчет берген ишканалардын жалпы санынын 40,0 пайызын түздү.

VI. ФИНАНСЫ СИСТЕМАСЫНЫН ӨНҮГҮҮ ТЕНДЕНЦИЯСЫ

Бул бөлүктө Кыргыз Республикасынын финансы системасынын айрым өзгөчөлүктөрү жана өнүгүүнүн негизги тенденциялары, ошондой эле анын бүтүндөй өлкөнүн экономикасына тийгизген таасири каралат.

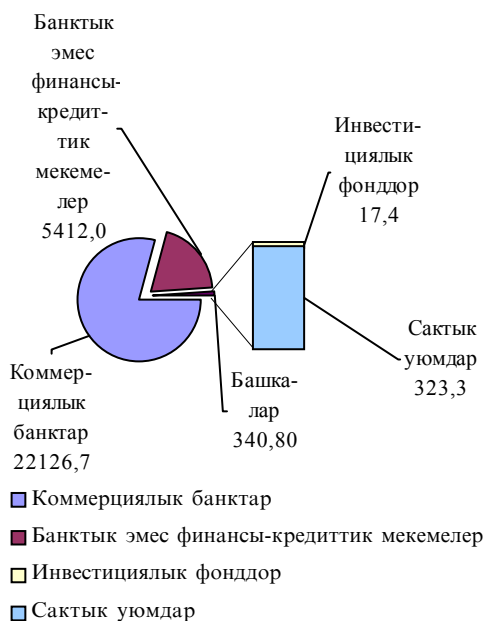
Барынан мурда, финансы системасы бардык финансы институттарынын чогуу алгандагысын жана алардын өз ара аракеттенишүүсүн билдире тургандыгын белгилей кетүү зарыл. Кыргыз Республикасынын финансы сектору банктар, банктык эмес финансы-кредиттик мекемелер (кредиттик союздар жана микрофинансылык уюмдар), ломбарддар, сактык компаниялары, пенсиялык жана инвестициялык фонддору, фонддук биржа жана башка финансылык институттарды камтыйт.

Банктык сектор Кыргызстандын финансы рыногундагы эң чоң сегмент болуп саналат (6.1-графиктин караңыз). Банктык кызмат көрсөтүүлөр рыноктук экономиканын ишинин натыйжалуу механизмдеринин бири, ишканалардын финансылык ресурстарын жана калктын өздүк жыйымдарын мобилизациялоонун, экономикада каражаттарды оптималдуу бөлүштүрүүнүн, ишкерлердин жана калктын инвестициялык активдүүлүгүн жогорулатуунун каражаты болуп саналат. Бул сектордун өнүгүү деңгээли финансы-кредиттик ресурстардын экономиканын субъекттерине жеткиликтүүлүгүн мүнөздөөчү объективдүү көрсөткүчтөрдүн бири болуп саналат.

Коммерциялык банктардын өнүгүүсүндөгү байкалып жаткан оң тенденцияларга карабастан, бүтүндөй алганда, банк секторунун республиканын экономикасындагы ролу анчалык маанилүү эмес. Банк сектору даале болсо, өнүгүү процессинде турат. Ошону менен бирге, Кыргыз Республикасынын экономикасынын өнүгүүсүндө банк тутумунун ролунун жогорулоосун, финансы рыногунда ортомчулук кызмат көрсөтүүлөрдүн көлөмүнүн көбөйүп жаткандыгын объективдүү белгилөөгө болот.

Кыргыз Республикасынын банктык кызмат көрсөтүүлөр рыногу жыл сайын четөлкө банктарынын кызыгуусун арттыруу менен четөлкөлүк инвесторлор үчүн экономиканын кызыгууну арттырган

6.1-график. Финансы системасынын активдери (млн.сом)

сектору болуп эсептелет. Банк тутумуна жаңы четөлкө инвестицияларынын туруктуу агылып кирүүсү байкалууда, бул анын өнүгүүсүнө оңтойлуу таасирин тийгизет, алардын чакан бизнести гана эмес, орто жана ири бизнести кредиттөө боюнча мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтет. Учурда Кыргызстанда 20 банк иштеп жатат, аларга четөлкөлөрдүн катышуусунун үлүшү банк секторунун уставдык капиталынын чогу алгандагы көлөмүндө 62,3 пайызды түзөт.

2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында банктык ресурстардын көбөйүүсү 2005-жылдын ушул мезгил аралыгындагыга салыштырганда өлкөнүн экономикасын кредиттөөнүн көлөмүнүн өсүшүнө түрткү берди. Бүтүндөй алганда, жаңыдан берилген кредиттердин көлөмү 2005-жылдын биринчи жарым жылдыгына караганда 70,4 пайызга көбөйүү менен ИДПга карата 6,5 пайызды түзгөн. Ишкердик секторун өнүктүрүүгө бөлүнгөн кредиттердин үлүшү ИДПга карата 3,8 пайызды түзгөн.

Банктардын жалпы кредиттик портфелинде эң чоң салыштырмалуу салмак соодага – 45,3 пайыз жана курулушка – 11,9 пайыз туура келет. Ипотекага жана өнөржайына, тиешелүүлүгүнө жараша 9,5 жана 7,6 пайыз түзөт. Жалпы алганда транспортко жана байланышка, айылчарбасына, даярдоо жана кайра иштетүү тармактарына 4,6 пайыз бөлүнгөн. Бул тармактар башка финансы-кредиттик мекемелер (кредиттик союздар жана микрофинансылык уюмдар) тарабынан активдүү кредиттелүүдө.

Кредиттердин мөөнөттөрүн узартуу, эрежедеги-дей эле, экономиканы андан ары өнүктүрүүгө жана банк тутумунун турукташуусуна карата банктардын оң күтүүлөрү жөнүндө күбөлөндүрөт. Эгерде коммерциялык банктардын кредиттеринин түзүмүн алардын мөөнөттүүлүгү боюнча кароого ала турган болсок, узак мөөнөттүү кредиттердин көлөмү кредиттөөнүн жалпы көлөмүнүн чоң үлүшүн ээлейт жана 37 пайызды түзөт. Акыркы жылдары узак мөөнөткө берилген кредиттердин үлүшү берилген кредиттердин агымынын жалпы көлөмүндө өсүшкө ишенимдүү ык койгондугун байкоого болот.

Банктардын капиталынын өлчөмүнүн жана тартылган депозиттердин көлөмүнүн көбөйүшү менен банктардын ээлигинде турган бир кыйла натыйжалуу пайдаланылган активдерге жайгаштырууну талап кылган ресурстар өсүүдө, бул кредиттик салымдар түрүндө акча каражаттары жумшалган тармактарда

республиканын экономикасынын өсүшүнө түрткү бербей койбойт.

Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелер

Реалдуу сектордун кредиттик ресурстарга болгон керектөөсү бир кыйла жогору. Анын ордун толтуруунун булактарынан болуп, банктардын ресурстарынан тышкары, реалдуу сектордун ичинде ишканалардын бири-бирин өзара кредиттөөсү жана банктык эмес финансы секторунун, айрыкча микрокредиттик уюмдардын ресурстары саналат.

Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин активдери 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгынын аягында 5412 млн. сомду же ИДПга карата 5,2 пайызды түзүү менен 2005-жылдын ушул мезгил аралыгына салыштырганда 18,3 пайызга көбөйгөн. Өздүк капитал 2,6 пайызга өскөн. Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин милдеттенмелери 2006-жылдын 1-июлуна карата 3 809,1 млн. сомду түзгөн жана 26,5 пайызга өскөн (6.2-график).

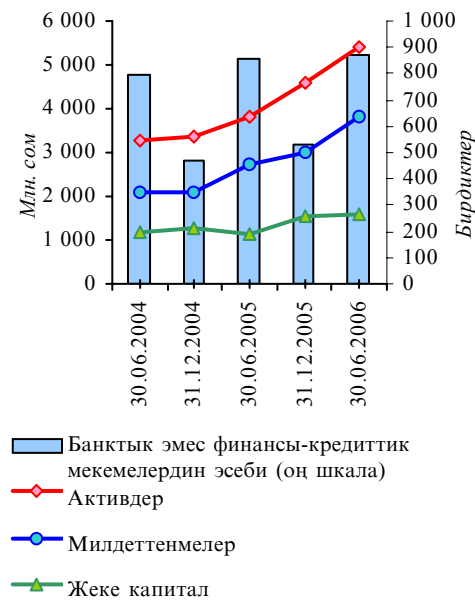
Тармактар боюнча алганда кредиттердин түзүмү дээрлик өзгөргөн эмес – банктык эмес финансы-кредиттик мекемелер тарабынан берилген займдардын 54,5 пайызы айылчарбасында пайдаланылса, 28,2 пайызы соодага берилген.

Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин капиталы өсүш тенденциясын сактап турат, ага калайык-калктын финансылык кызмат көрсөтүүлөргө жеткиликтүүлүгүн кеңейтүүгө багытталган Микрокаржылоону өнүктүрүүнүн орто мөөнөттүк стратегиясынын өбөлгө түзүүсү менен мындан ары да сактала берет.

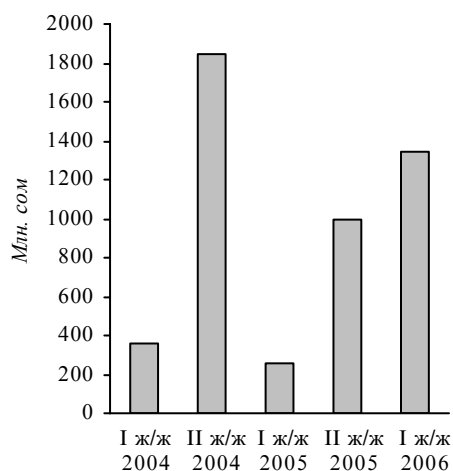
Финансы секторунун дагы бир маанилүү сегментинен болуп, баалуу кагаздар рыногу (фондулук рынок) саналат. Финансы сегментинин бул өнүгүүсүнө баа берүү бирдей болгон эмес. Мамлекеттик баалуу кагаздар рыногунун өнүгүүсүнүн алкагында корпоративдик баалуу кагаздар рыногунун өнүгүүсүнүн жетишсиздиги өзгөчө билинүүдө. Бирок, ошого карабастан, финансы рыногунун бул сегментинде да айрым бир жылыштар белгиленүүдө.

Республиканын негизги соода аянтчасынан болуп, 2006-жылдын 1-июлунда тооруктардын көлөмү 1,34 млрд. сомго жеткен Кыргыз фондулук биржасы саналат, бул республикадагы баалуу кагаздарды са-

6.2-график. Банктык эмес финансы-кредиттик мекемелердин активдеринин, милдеттенмелеринин жана жеке капиталынын динамикасы

6.3-график. Кыргыз фондулук биржасында тооруктардын көлөмүнүн динамикасы

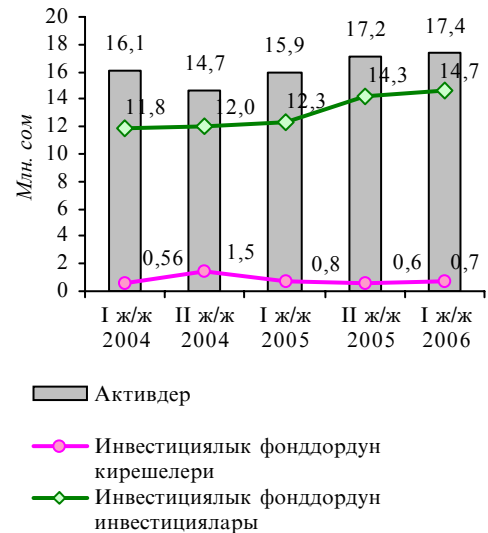

туунун жалпы көлөмүнүн 78 пайызын түзүү менен¹ өткөн жылдагыга караганда 35,3 пайызга көбөйгөн (2005-жылдын биринчи жарым жылдыгы үчүн тооруктардын көлөмү 254,1 млн. сомду түзгөн) (6.3-график).

Инвестициялык фонддордун (6.4-графиктин карагыла) ишинин көрсөткүчү мурдагыдай эле, республиканын экономикасына анчалык деле таасир тийгизбегендигин чагылдырууда. ИДПга карата 2006-жылдын 1-июлунда активдер жана инвестициялар тиешелүүлүгүнө жараша, 0,02 жана 0,01 пайызды түзгөн. Мурда кыйла төмөн болгон инвестициялык фонддордун кирешелери 15,4 пайызга кыскаруу менен ИДПга карата 0,00063 пайызды түзгөн (6.1-таблица).

Банктык эмес финансы сектору Кыргыз Республикасынын экономикасына сактык рыногу тарабынан берилген маанилүү финансы кызматтарын көрсөтөт. Сактык компаниялары Кыргыз Республикасында камсыздандырууну, инвестициялык ишти жана финансылык трансферттерди ишке ашырышат. Бул кызмат көрсөтүүлөр капитал рыногун чыңдоого жана экономикага корпоративдик инвестирлөө үчүн финансылык ресурстарды тартууга өбөлгө түзөт. Туруктуу иштөөчү сактык рыногу кайсыл болбосун өнүгүп жаткан рыноктун зарыл элементи болуп саналат, анткени анча чоң эмес өздүк жыйымдарды аккумуляциялайт жана аларды продуктивдүү инвестицияларга трансформациялайт. Ийгиликтүү инвестициялар ИДПнын көбөйүүсүнө өбөлгө түзөт. Ийгиликтүү иштелип чыккан сактык схемалары экономии-

6.4-график. Инвестициялык фонддордун активдеринин, кирешелеринин жана инвестицияларынын динамикасы

6.1-таблица. Макроэкономикалык көрсөткүчтөргө инвестициялык фонддордун ишинин көрсөткүчтөрүнүн катышы (млн. сом)

	I æ/æ 2004	II æ/æ 2004	I æ/æ 2005	II æ/æ 2005	I æ/æ 2006
Активдер	16,1	14,7	15,9	17,2	17,4
Активдер, ИДПга карата %	0,02	0,03	0,02	0,03	0,02
Инвестициялык фонддордун кирешелери	0,6	1,5	0,8	0,6	0,7
Инвестициялык фонддордун кирешелери, ИДПга карата %	0,00063	0,00258	0,00081	0,00103	0,00063
Инвестициялык фонддордун инвестициялары	11,8	12	12,3	14,3	14,7
Инвестициялык фонддордун инвестициялары, ИДПга карата %	0,01	0,02	0,01	0,02	0,01
Киши башына Инвестициялык фонддордун инвестициялары, сом	2	2,3	2,4	2,8	2,8

¹ КФБдан тышкары фондулук рынокто лицензияланган эки тооруктарды уюштуруучу иш алып барат – Биржалык тоорук системасы жана Борбордук Азиялык фондулук биржа.

канын ар кыл секторун, жеке адамдарды жана юридикалык жактарды табигый көрүнүштөрдөн келип чыккан чыгымдардан жана жоготуулардан коргоону камсыз кылышат, ошондой эле жакырчылыкты кыскартуу деңгээлине таасирин тийгизишет.

Жалпы көрсөткүчтөрдүн 2005-жылдын экинчи жарымында прогрессивдүү өсүшүнө карабастан, 2006-жылдын биринчи жарым жылдыгында сактык уюмдарынын ишинин натыйжалары өткөн мезгил аралыктарындагы көрсөткүчтөрдөн бир кыйла төмөн болду.

Ошентип, ИДПга карата катыш боюнча сактык компанияларынын активдери, ошондой эле сактык төлөмдөр 2006-жылдын башынан тиешелүүлүгүнө жараша 0,3 жана 0,04 пайызды түзгөн. Төлөмдөрдүн сактык уюмдарына келип түшүүсү 2005-жылдын ушул мезгил аралыгындагыга салыштырганда 18,4 пайызга көбөйгөн (6.2-таблица).

6.2-таблица. Макроэкономикалык көрсөткүчтөргө сактык уюмдарынын ишинин көрсөткүчтөрүнүн катышы
(млн. сом)

	I æ/æ 2004	II æ/æ 2004	I æ/æ 2005	II æ/æ 2005	I æ/æ 2006
Активдер	371,2	335,4	402,4	291,6	323,4
Активдер, ИДПга карата %	0,4	0,6	0,4	0,5	0,3
Сактык төлөмдөрдүн келип түшүүлөрү	48,3	122,8	37,1	68,1	43,9
Сактык төлөмдөрдүн келип түшүүлөрү, ИДПга карата %	0,1	0,2	0,0	0,1	0,0
Киши башына сактык төлөмдөрдүн келип түшүүлөрү, сом	62,7	64,4	78,2	56,4	62,3

VII. АТАЙЫН МАСЕЛЕЛЕР

Олуттуу карызы болгон жакыр өлкөлөрдүн карызын азайтуу боюнча демилге - ХИПК

НИРС демилгеси (Initiative for Heavily Indebted Poor Countries) Дүйнөлүк банк жана Эл аралык Валюта фондусу (ЭВФ) тарабынан 1996-жылы сунушталган, жакырчылыкты кыскартуунун интеграцияланган программаларын туруктуу жүзөгө ашыруу жана экономикалык реформаларды тездетүү анын максаты болуп саналат.

Демилгени өнүктүрүү ишинде эларалык уюмдар, эки тараптуу кредиторлор, НИРСке кирген өлкөлөрдүн өкмөттөрү жана жарандык коом бул программанын алгылыктуу жана алгылыксыз жактары боюнча таасирдүү диалогдорду жүргүзүү менен алек болушкан, бул баштапкы каралган шарттарды олуттуу өзгөртүүгө алып келип, 1999-жылы андан да жеткиликтүү болгон, өркүндөтүлгөн НИРС демилгесинин жаралышына өбөлгө түзгөн.

НИРС демилгеси – бул, олуттуу көлөмдө карызы бар жакыр өлкөлөрдүн карыздык түйшүгүн жеңилдетүүгө жана жакырчылыкты кыскартуунун жалпы программасынын чегинде карыздарды төмөндөтүү жана Бириккен Улуттардын Уюму тарабынан түзүлгөн Миңжылдыкты Өнүктүрүүнүн Максаттарына¹ (ЦРТ) жетишүү маселесин кароого карай маанилүү комплекстүү кадам болуп саналат. Миңжылдыкты Өнүктүрүүнүн Максаттарына ылайык кирешенин төмөнкү деңгээлиндеги өлкөлөр 2015-жылы жакырчылыктан чыгууга тийиш.

НИРС демилгесинин чегинде өлкөнүн карыздык түйшүгүн төмөндөтүү маанилүү эки этаптан өтүүнү түшүндүрөт.

Биринчи этап бул карызды басаңдатууда өлкөнүн керектөөлөрүн аныктоо үчүн карыздын туруктуулугуна анализ жүргүзүү. Эгерде карыздын деңгээлин басаңдатуунун мурда колдонулуп келинген механизмдерин пайдалануудан кийин (Кредиторлордун Париж клубунун чегинде реструктуризациялоо) өлкөнүн тышкы карызынын, карыздын дүнүнөн алгандагы деңгээлинин экспортко карата катышы дале жогору болсо (же өзгөчө жагдайларда - карыздын өлчөмүнүн мамлекеттин кирешесине карата катышында), анда өлкө НИРС демилгесинин алкагында жардам алуу үчүн талаптарга жооп берет. Бул учурда өлкөнүн өкмөтү өз ыктыярдуулугунун негизинде Эл аралдык валюта фондуна жана Дүйнөлүк банкка мамлекеттин НИРС демилгесине кошулуу ниети жөнүндө билдирет. Бреттонвуддук институттар жазуу жүзүндөгү өтүнүч катты алгандан кийин бул билдирүүнү өлкөнүн өкмөтү менен бирге карап чыгышат жана Демилгеге кошулуунун шарттарын талкуулашат. Бир жагынан, өлкөнүн өкмөтү аныкталган реформаларды аткаруу боюнча милдеттенмелерди өзүнө алат, экинчи жагынан – эларалык донорлор сүйлөшүлгөн реформалардын ийгиликтүү жүзөгө ашырылышында тышкы карызды тейлөөнү жеңилдетүүнү сунуштоо боюнча милдеттенмелерди өзүнө алат. Өлкөнүн НИРС демилгесине кошулуу шарттары боюнча эки тараптуу макулдашууга жетишилген учурда, ЭВФ менен Дүйнөлүк банктын Аткаруучу кеңештери өлкөгө

¹ Миңжылдык Декларациясында түзүлгөн, өнүктүрүү жаатындагы максаттар БУУда уюштурулган эларалык конференциялардын макулдашууларынын жана резолюцияларынын негизинде иштелип чыккан. Бул максаттар дүйнөлүк коомчулукка адамдардын жашоо шарттарын жакшыртуу процессинде маанилүү, өлчөөгө мүмкүн болгон ийгиликтерге жетишүүсүнө жардам берүүгө ылайыкталган. Алар өнүгүп келе жаткан өлкөлөр үчүн гана эмес, өнүктүрүү программаларын каржылоого жардам көрсөтүүчү бай өлкөлөр үчүн жана бул программаларды жүзөгө ашырууда өлкөлөргө жардам көрсөтүүчү эларалык уюмдар үчүн да натыйжаларга баа берүү критерийлерин белгилешет, Бул максаттар бирин-бири толуктоочу болуп саналат жана анын бардык чагылдырылышында жакырчылык маселелеринин масштабын кыскартууга багытталган.

ХИПК статусун беришет жана эларалык шериктештик өлкөнүн карызын туруктуу деңгээлге кыскартууга милдеттенме алышат. Бул процесс **чечим кабыл алуу баскычы** деп аталат.

Качан өлкө чечим кабыл алуу баскычына жеткенде, ал тышкы карызды тейлөөдө аралык жеңилдетүү мүмкүнчүлүгүн алууну дароо баштай алат. Ошондой болсо да, НПС демилгеси боюнча толук жеңилдетүүнү алуу үчүн өлкө **чечим кабыл алуу баскычы** менен **аягына чыгаруу баскычынын** ортосундагы мезгил аралыгында ЭВФ менен Дүйнөлүк банктын программаларынын алгылыктуу деңгээлде аткарылып жаткандыгын тастыктоого тийиш. Экинчи мезгил аралыгынын - **аягына чыгаруу баскычынын** узактыгы төмөнкүлөргө жараша болот:

1. чечим кабыл алуу баскычында макулдашылган негизги реформаларды канааттандырууларлык деңгээлде аткаруу;
2. макроэкономикалык турукташууну колдоо;
3. жок дегенде бир жыл ичинде, жакырчылыкты кыскартууга багытталган стратегияны - *Poverty Reduction Strategy Paper* кабыл алуу жана аткаруу. Эгер өлкө бул критерийлерге ылайык келе турган болсо, ал аягына чыгаруу баскычына жете алат, анда кредиторлордун чечим кабыл алуу баскычында милдеттенишкен карыздарды төмөндөтүүнү сунуштоосу күтүлөт.

Өлкө НПС демилгеси чегинде карыздык түйшүктү жеңилдетүүнү пайдаланып калышы үчүн ал аныкталган критерийлерге жооп бериши керек.

Алгылыктуулук критерийлери:

- НПС демилгесине Өнүктүрүүнүн Эларалык Ассоциациясынан² жеңилдетилген шарттарда, ошондой эле 1996-жылдын 1-октябрынан 2006-жылдын 31-декабрына чейинки мезгил аралыгында ЭВФ Жакырчылыктын деңгээлин төмөндөтүү жана экономиканын өнүгүүсүн турукташтыруу боюнча механизмдин³ программасынын чегинде займдарды алуу укугуна ээ болгон жакыр өлкөлөр туш келет;
- карызды төмөндөтүүнүн мурдагы механизмдерин колдогондон кийин да өлкө турукташтырылбаган карыздын абалында болот (Париж клубу тарабынан карызды реструктуризациялоонун Неаполдук шарттары – накта келтирилген наркында⁴ карызды 67 пайызга чейин эсептен чыгаруу);
- өлкөнүн карыздык көрсөткүчтөрү 2004-жылдын аягына карата ХИПК Демилгесинин алкагында белгиленген чектерден жогору болушу керек: чектөөлөр накта келтирилген нарктын товарлардын жана кызмат көрсөтүүлөрдүн экспортуна болгон көрсөткүчү үчүн 150 пайызды жана накта келтирилген нарктын республикалык бюджеттин кирешелерине болгон көрсөткүчү үчүн – 250 пайызды түзөт. Эгер өлкө акыркы гана критерийге дал келсе, анда экспорттун ИДПга болгон катышы жок дегенде 30 пайызга барабар болушу керек, ал эми мамлекеттик кирешелердин минималдуу чеги ИДПнын кеминде 15 пайызында түзүлүүгө тийиш.

Төмөндө ХИПК Демилгесине тартылган өлкөлөрдүн тизмеси келтирилген:

1. **“аягына чыгаруу баскычын” өткөн өлкөлөр (20):** Бенин, Боливия, Буркино-Фасо, Камерун, Эфиопия, Гана, Гайана, Гондурас, Мадагаскар, Мали, Малави, Мавритания, Мозамбик, Никарагуа, Нигер, Руанда, Сенегал, Танзания, Уганда, Замбия;

² Өнүктүрүүнүн Эларалык Ассоциациясы Дүйнөлүк банк тобуна кирет.

³ ЭВФ Жакырчылыктын деңгээлин төмөндөтүү жана экономиканын өнүгүүсүн турукташтыруу боюнча механизми – жеңилдетилген механизм аркылуу туруктуу экономикалык өсүүнү жана калктын турмуш деңгээлин жогорулатууну камсыздоодо жакыр мамлекеттерге жардам көрсөтүү үчүн кредиттерди берет.

⁴ бул жерде жана мындан ары текст боюнча накта келтирилген наркта карыздын эсептен алынышы, төмөндөтүлүшү, жеңилдетилиши түшүндүрүлөт. Накта келтирилген нарк – пайыздын рыноктук чени боюнча дисконттолгон, болгон карызды тейлөө боюнча (негизги сумма жана пайыздар) бардык келечектеги милдеттенмелердин суммасы.

2. **“чечим кабыл алуу баскычында” турган өлкөлөр (9):** Бурунди, Чад, Конго Демократиялык Республикасы, Конго, Гамбия, Гвинея, Гвинея-Биссау, Сан-Томе жана Принсипи, Сьерра-Леоне;
3. **Демилгеге кошулуу укугуна ээ болгон өлкөлөр (11):** Борборафрикалык Республика, Комор аралдары, Кот-д’Ивуар, Эритрея, Гаити, Кыргыз Республикасы, Либерия, Непал, Сомали, Судан, Того.